

JAAR VAN KEUZEN

INTERVIEW

**IN GESPREK MET
PUBLICISTEN OVER
JONGEREN EN POLITIEK**

PRAKTIJK

**AAN HET WOORD
LERARENOPLEIDERS**

ACTUALITEIT

**MINISTERIËLE BRIEF
MENINGSUITING EN VEILIGHEID**

MAATSCHAPPIJ & WETENSCHAP

**MAATSCHAPPIJLEER
EVIDENCE INFORMED ONDERWIJS**

Op 17 maart 2021 zijn er Tweede Kamerverkiezingen. Besteed in de les aandacht aan de verkiezingen met gratis lesmateriaal van ProDemos. Kijk voor meer informatie op: www.prodemos.nl/verkiezingen

VERKIEZINGSGASTLESSEN VOOR MBO EN VO

Een online gastles, die, als de coronamaatregelen het weer toestaan, ook fysiek gegeven kan worden. Kijk op prodemos.nl/gastlesverkiezingen en reserveer vast een gastles voor jouw klas.

We maken in deze gastles gebruik van quizzen, filmpjes, een krachtenveld (bij het mbo) en YoungVoice, dé stemhulp voor jongeren.

De leerlingen/studenten leren de begrippen links, rechts, progressief en conservatief begrijpen, en ze komen te weten hoe je kunt bepalen op welke partij je wilt stemmen en waarom stemmen belangrijk is.

YOUNGVOICE: DE STEMHULP VOOR JONGEREN

YoungVoice is het jongere zusje van de StemWijzer en is een mooi startpunt om uit te zoeken welke partij jouw stem krijgt. In YoungVoice kies je eerst de thema's die jij het belangrijkste vindt en beantwoord je vervolgens 20 stellingen met 'eens' of 'oneens' door naar links of rechts te swipen. Elke stelling heeft een kort uitlegfilmpje, gepresenteerd door YouTubers en acteurs, waarin context en enkele voor- en tegenargumenten worden gegeven. Na de uitslag kun je de jonge kandidaten van de partijen bekijken en doorklikken naar de websites van de partijen. youngvoice.nl

stem
hulp
&
chill

ProDemos

Huis voor democratie en rechtsstaat

YOUNG
VOICE

SYMBOLIEK

Bij het zien van de coverfoto schoot mij direct een maatschappijleeropdracht voor leerlingen te binnen. Aan welke actuele gebeurtenis kun je deze foto koppelen? Is premier Rutte op weg naar de uitgang na de val van zijn kabinet? Staat de foto symbool voor de verkiezingen waarbij de kiezer bepaalt welke richting de politiek

opgaat? Of herken je in dit beeld, waarop een minister-president met een niet-medisch mondkapje te zien is en de prominent aanwezige kleur blauw de aandacht op het wegwerpartikel versterkt, de complexiteit van de coronacrisis waarbij er vele paden kunnen worden bewandeld? Ongetwijfeld kennen creatieve leerlingen (en hun docenten) een andere symbolische waarde toe aan deze foto. *Words matter*, zo werd benadrukt nadat president Trump zijn teleurgestelde aanhang toesprak, maar *images matter* too. Dit brengt ons terug in de (digitale) maatschappijleerles waarin de docent haast niet om de bestorming van het Capitool, de val van het kabinet, de Toe-

slagenaffaire en natuurlijk de verregaande coronamaatregelen heen kon. Kort voor de kerstvakantie stuurde minister Slob een brief naar de Tweede Kamer over de vrijheid van meningsuiting en de veiligheid van leraren in en om de scholen. In een tijd waarin de meeste leerlingen niet naar school gaan en lessen op afstand volgen, is het voor docenten een extra uitdaging om gebeurtenissen die ontelbare en soms onvoorspelbare vragen onder leerlingen oproepen en die in een verkiezingsstrijd snel van een (politiek) frame worden voorzien, te duiden en met de groep te bespreken. Dit is geen eenvoudige opgave in een ook voor docenten toch al onzekere periode.

IVO PERTIJS
hoofdredacteur

i.pertijs@maatschappijenpolitiek.nl

INHOUD

3 REDACTIONEEL	10 WONINGNOOD	20 MAATSCHAPPIJ & WETENSCHAP	26 DIMENSIES
4 ACTRICE EN COMMUNICATIEADVISEUR OVER VERKIEZINGEN	12 MENINGSUITING & VEILIGHEID	21 RECENSIE	28 MAW-LITERATUUR
6 COLUMN	16 POLITIEKE JONGERENORGANISATIES	22 INTERVIEW LERARENOPLEIDER	30 NVLM
7 VOORPUBLICATIE	18 LES VAN HET JAAR	24 NIEUW MAW	31 COLUMN

04

04

07

12

26

INTERVIEW OVER JONGEREN IN DE WERELD VAN DE POLITIEK

'JAMMER DAT WE ZO KORT MAATSCHAPPIJLEER KREGEN'

In aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen schreven actrice en podcastmaker Titia Hoogendoorn en Nienke Schuitemaker, communicatieprofessional en werkzaam bij ProDemos, het boek *Waarom je niet zomaar moet stemmen waar je ouders op stemmen* (Blossom Books, 2020). *M&P* legde de auteurs een aantal vragen voor.

IVO PERTIJS

Het 126 pagina's tellende boek, voorzien van een opvallende cover, neemt de lezer op een laagdrempelige wijze mee door de wereld van de politiek. 'Het boek is voor iedereen tussen de 18 en 35 jaar die op zich wel weet dat politiek belangrijk is en dat hij of zij er iets mee moet, maar tegelijk niet zo goed weet waar te beginnen', mailt Nienke Schuitemaker.

Waarom schreven jullie dit boek voor deze specifieke doelgroep?

Titia Hoogendoorn: 'De politiek lijkt een ver-van-je-bedshow, maar ik kwam erachter dat juist de politiek veel impact heeft op veel dingen waar ik me druk over maak en me machteloos over voel: de woningmarkt, klimaat, racisme. Omdat ik weet dat er meer mensen zijn zoals ik, mensen die niet zoveel van de politiek weten, leek het me goed een lekker boekje daar over te maken.'

Alle scholieren krijgen maatschappijleer op de middelbare school. Beschikken zij volgens jullie niettemin (nog) niet over voldoende informatie over de politiek? Wat hebben jullie mogelijk gemist in deze lessen?

Hoogendoorn: 'Ik heb op mijn vijftiende voor het laatst op de middelbare school gezeten en ben inmiddels 31. De maatschappijleerlessen over de politiek kan ik me niet meer herinneren. In het boekje behandelen we punten die ik zou willen weten.'

Schuitemaker: 'Wat ik het meest heb gemist is tijd. Ik vind het jammer dat we maar zo kort maatschappijleer krijgen want er moet zoveel kennis in korte tijd worden overgebracht. Je komt als tiener echt wel dingen tegen op het nieuws of in je omgeving waar je vragen over hebt die eigenlijk perfect bij maatschappijleer passen. Gelukkig had ik een taaldocent die daar de tijd voor nam en twee toffe geschiedenisdocenten, maar het zou fijn zijn als burgerschapsonderwijs beter in een doorlopende leerlijn verankerd was en je je burgerschapsvaardigheden gedurende je hele schoolcarrière onder minder druk kon vergroten.'

Jullie besteden in het boek aandacht aan zes thema's (eigenlijk vijf) die tijdens de regeerperiode van het kabinet-Rutte III veel aandacht in de politiek kregen. Aan welke thema's zouden docenten maatschappijleer in hun lessen over de verkiezingen vooral aandacht moeten besteden?

Schuitemaker: 'Ik denk dat dat ook ligt aan welke klas je voor je hebt, hoe je ze inschat en waar zij in hun ontwikkeling zijn, maar waar ik eigenlijk altijd op terugkom als ik voor een groep sta is de vraag: wie wil je dat er namens jou beslissingen over het beleid voor Nederland neemt? Hoewel corona nu natuurlijk de bovenaan voert is politiek niet alleen wat er nu actueel is en het goed op het nieuws doet. Tweede Kamerleden zijn het grootste deel van hun tijd gefocust op het maken van gedegen beslissingen voor Nederland over allerlei onderwerpen. Het verschil

tussen je stem bepalen op basis van de actualiteit of een algemeen plan voor de toekomst van Nederland kun je nu goed concreet maken. Ja, corona is belangrijk en natuurlijk kijk je naar welke partij daar nu een goed verhaal over heeft, maar wie heeft er wat jou betreft op langere termijn de beste visie voor hoe Nederland moet worden ingericht?'

Jullie moedigen lezers aan om zich in een reeks affaires te verdiepen. Een deel van deze affaires heeft een persoonlijk karakter. Waarom vinden jullie het belangrijk dat jongeren die zich politiek oriënteren zich ook in dit soort affaires verdiepen?

Schuitemaker: 'Veel van deze affaires eindigen weliswaar met het opstappen van een minister of een Kamerlid, maar gaan daaronder over veel inhoudelijker zaken. Een incident zoals het uit de fractie zetten van Wybren van Haga door de VVD is voor onze lezers een interessanter startpunt dan een algemene term als zetelroof. Wikipedia kan een begrip uitleggen, maar zegt weinig over hoe zo'n term in jouw eigen context past. Met interessante, relevante voorbeelden gaat politiek leven voor lezers die het tot dan toe als iets abstracts zagen. Daarnaast zijn politici natuurlijk mensen en speelt die menselijkheid een grote rol in de politiek. De Teevendeal heet niet voor niets de Teevendeal. Minister Stef Blok die Suriname een *failed state* noemde, dat was niet iedere politicus of politica overkomen. Ik vind dat goed om te beseffen.'

Titia Hoogendoorn (foto: Amanda Vlieger)

Nienke Schuitemaker (foto: Maren Banus)

Hoogendoorn: 'Wij vinden het ook belangrijk dat lezers begrijpen dat Tweede Kamerleden volksvertegenwoordigers zijn, dat het mensen zijn die wij kiezen. Je kunt dus bij het stemmen zoeken naar een persoon waarvan jij denkt: "Ja, door die persoon voel ik me vertegenwoordigd. Die heeft ervaring op een terrein dat ik belangrijk vind en denkt een beetje zoals ik. Die vertrouw ik wel om me namens mij met beleid bezig te houden."

Middelbare scholieren zijn vaak nog geen 18 als zij mogen gaan stemmen. Welke tips zouden jullie willen geven aan docenten maatschappijleer die met hun leerlingen over de verkiezingen in gesprek gaan?

Hoogendoorn: 'Ik denk dat het vooral belangrijk is om mensen niet het gevoel te geven dat het dom is als ze niets over de politiek weten. Sommige mensen groeien op in een huishouden waar het over de politiek gaat, maar als je er nooit echt iets van mee hebt gekregen is het best wel veel om opeens te snappen waar het allemaal over gaat. Ik heb zeker wel een paar keer niet gestemd, omdat ik gewoon echt niet wist waar het allemaal

over ging, maar ik het ook niet durfde te vragen omdat ik dacht dat ik dat wel had moeten weten.'

Tijdens de coronacrisis is de politiek duidelijk in het dagelijkse leven aanwezig. Is het volgens jullie daardoor ook gemakkelijker om met jonge mensen over 'de politiek' in gesprek te gaan of maakt deze crisis dit juist lastiger?

Schuitemaker: 'Het blijft voor mij een beetje een aan-de-ene-kant-aan-de-andere-kant-verhaal. De ingang om met jongeren over politiek te praten is nu gemakkelijker te vinden, want politiek is in ieders leven ineens heel concreet geworden. Je kunt daarin allerlei haakjes vinden om met jongeren over te praten. Dat wordt misschien wel snel speculeren, want het is erg onzeker hoe corona en de aanpak ervan zich verder gaan ontwikkelen, maar dat kan natuurlijk ook een goede oefening zijn: welke dingen zouden we in Nederland na corona anders moeten regelen en waarom? Tegelijk verloopt het politieke proces momenteel heel anders dan normaal, met dat Outbreak Management Team, en ik merk zelf dat de leerlingen die ik de afgelopen

tijd in gastlessen heb gesproken dat wel ingewikkeld en ondoorzichtig vinden. Dat snap ik. Dus hoewel het gemakkelijker is om met jongeren over politiek te praten omdat het enorme impact heeft, kan ik me ook voorstellen dat ze sneller afhaken omdat ze zich machteloos voelen en dat eigenlijk ook wel zijn, vergeleken met normaal.' ♦

PODCASTS EN INSTAGRAM

Handige podcasts: Titia Hoogendoorn maakt samen met Daniël van de Poppe de podcast *Polittitia*. 'We luisteren zelf regelmatig naar *Haagse Zaken*, *De Week van Kee* en politiek-maatschappelijk betrokken podcasts zoals *DAMN*, *HONEY*, *Big Vegan Sister* De Podcast en *Bonte Was Podcast*', laat Nienke Schuitemaker weten. Beide auteurs raden hun lezers ook aan om hun *socials* op Instagram te volgen: [@polititia](#), [@nienkeschuit](#) en [@titiahoogendoorn](#).

STEF

180 GRADEN

Wat zou Mark Rutte doen? Dat is een vraag die ik mijzelf regelmatig stel. Ik moest in het begin ook even wennen, toen ik merkte dat ik er ook daadwerkelijk naar ging handelen. Maar sinds de minister-president mijn strategisch kompas is, voelt mijn leven een stuk relaxter. Niet boos worden nu, laat mij het je uitleggen.

We kunnen van alles vinden over zijn politieke kleur, de standpunten en de keuzen die hij als langstzittende premier van Nederland wel of juist niet heeft gemaakt. Om één ding kunnen we niet heen, de manier waarop hij politiek bedrijft is succesvol. Of je dat nu leuk vindt of niet. Denk maar eens aan nog vier jaar Rutte. 'Er zijn ergere dingen.' En: 'Zo slecht heeft hij het nu ook weer niet gedaan.' Of: 'Hij heeft wel veel invloed in Europa.' En: 'We hebben op dit moment iemand met ervaring nodig.' Op links of op rechts, we krijgen er nog vier jaar Rutte bij.

De CEO van BV Nederland lijkt politiek onaantastbaar. Aan de rechterkant maken ze alleen maar ruzie met elkaar, aan de linkerkant wisselen kiezers net zo gemakkelijk van partij als van mondkapje. Ook campagne lijkt Mark Rutte niet meer te hoeven voeren, het landsbelang staat voorop. Daarbij is alles toch de schuld van Hugo de Jonge.

Bij Rutte moet je niet zijn voor emotie. Want wat hij er zelf van vindt doet er volgens hem niet toe. Je zult hem dus nooit horen mopperen, laat staan echt boos zien worden. Hij dealt met de werkelijkheid. Dat wekt een vervelend vertrouwen in de man. Ook bij mij. Hij kiest voor de koers met de meeste wind. Geen wind? Kwestie van de koers wijzigen.

Dat is dus een van die trucjes van hem. De 180-gradendraai. Fameus! Terwijl je weet dat je het op een kwestie misschien moet afleggen, blijf je tot het uiterste volhouden, totdat je maximaal onder druk staat en geen kant meer op kunt. En dan in één keer die 180-gradendraai. Vervolgens sta je voor de volle 100 procent achter die draai, alsof je nooit iets anders hebt beweerd.

Over beleid op school of die van het ministerie ga ik niet meer mopperen. Tegenwoordig schuif ik lekker casual met een hoodie, sneakers en met een appeltje aan bij vergaderingen. Ik observeer eens even rustig hoe de wind ervoor staat en steun uiteindelijk de koers die de meeste wind vangt. Zo houd ik het nog wel tien jaar vol. ♦

Stef van der Linden (*maatschappijleer.net*)

(advertentie)

EEN KWESTIE VAN KLEUR?

MBO-WORKSHOP OVER ETNISCH PROFILEREN

© Persbureau GinoPress

Speciaal voor het middelbaar beroepsonderwijs ontwikkelde Amnesty de workshop **Een kwestie van kleur?**. Hiermee brengen we etnisch profileren in Nederland onder de aandacht.

Onze **peer educators** komen graag naar uw school. Zij nemen uw studenten mee in een interessante dialoog over een belangrijk en actueel onderwerp. Enthousiast?

EEN GRATIS WORKSHOP KUNT U AANVRAGEN VIA [AMNESTY.NL/MBO](https://www.amnesty.nl/mbo)

AMNESTY
INTERNATIONAL

VOORPUBLICATIE

WAAROM TOCQUEVILLE?

Onlangs verscheen het boek *Een nieuwe politieke formule. Ideeën voor staat en samenleving geïnspireerd door Alexis de Tocqueville* (Boomjuridisch, 2021). In onderstaande voorpublicatie* leggen de redacteurs uit waarom zij voor Tocqueville kozen.

SOPHIE VAN BIJSTERVELD & HANS-MARTIEN TEN NAPEL

Tocqueville is een van de grootste denkers over de moderne democratie, zo niet de grootste. Met Amerika als levend voorbeeld heeft hij de democratie in al haar facetten doorgrond. Zelf verwoordde hij zijn inzet zo:

'Ik moet bekennen dat ik in Amerika meer heb gezocht dan enkel Amerika; ik ben er op zoek gegaan naar een beeld van de democratie zelf, haar aard, haar karakter, haar vooroordelen en haar hartstochten.'

In die zoektocht sneed Tocqueville alle grote thema's aan van de democratische staatsinrichting, de democratische cultuur en de democratische mens. Het resultaat ervan vormt een uniek startpunt voor het doordenken van de vragen over democratie in onze tijd.

De belangstelling van Tocqueville is breed. Hij beschrijft de gewoonten en zeden van de Amerikanen op allerlei gebied, van de kunsten tot man-vrouwverhoudingen, van de aard van de wetenschapsbeoefening tot de rol van geld in de samenleving, van onverbiddelijke drang tot innovatie tot het maatschappelijke verenigingsleven. Die brede belangstelling kenmerkt ook zijn benadering van democratie. Democratie wordt beïnvloed door de dagelijkse leefomstandigheden en gewoonten en zij oefent zelf daarop weer invloed uit. In deze benadering onderscheidt Tocqueville zich van de zeventiende- en achttiende-eeuwse contractfilosofen die de denkbeeldige uitgangspositie van een 'natuurtoestand' kozen en van daaruit via een abstracte, deductieve redeneerlijn conclusies trokken over de aard van het overheidsgezag en de relatie tot de burger. Tocqueville kiest de werkelijkheid als startpunt; de werkelijkheid die historisch is gevormd en die zich concreet aandient. Dat laat in zijn analyse ruimte voor observaties en bespiegelingen die in een strikt disciplinaire benadering buiten beeld blijven.

De centrale gedachte die het werk van Tocqueville doortrekt, is die van de maatschappelijke gelijkheid die de moderne tijd kenmerkt. De gelijkheid verandert alles, van de manier waarop de individuele mens zichzelf ervaart tot de manier waarop hij tegen anderen aankijkt en waarop hij zich maatschappelijk gedraagt. Gelijkheid bepaalt het karakter van de samenleving en leidt tot een staatsbestel van democratie. In al deze opzichten betekent een democratisch tijdperk het radicaal tegenovergestelde van een aristocratisch tijdperk.

Tocqueville zag de komst van de gelijkheid als een resultante van een historische ontwikkeling van eeuwen en daardoor ook als een onvermijdelijk, niet terug te draaien gegeven. Het wezen van de persoonlijke identiteit, de aard van burgerschap, de economische dynamiek,

alle veranderen door de gelijkheid diepgaand van karakter in vergelijking met de standenmaatschappij van de aristocratische samenleving. Deze verandering werkt door in de aard van politiek en de organisatie van het staatsbestel. Sterker nog, zij herschept de manier waarop macht en gezag worden gezien en daarmee transformeert zij ook het karakter van de staat zelf. De inzichten die Tocqueville hierover ontwikkelde, waren en zijn nog steeds uniek. Na de val van Napoleon in 1815 kwam in Frankrijk een constitutionele monarchie tot stand. De post-Napoleontische staat erfde het sterk gecentraliseerde staatsapparaat dat al vóór de Revolutie was gevormd. De bureaucratische machtsmachinerie die de staat geworden was, bleef in stand, al werd zij nu formeel democratisch gelegitimeerd. Was dit nu democratische vrijheid? Was dit echte democratie? Ging het er in een democratisch bestel uiteindelijk om slechts het uiterlijke etiket van de machtsuitoefening te veranderen, maar bleef de aard daarvan onaangetast? Wie of wat kon een tegenwicht bieden tegen excessieve centralisatie nu de adel en de oude intermediaire organisaties die rol niet meer konden vervullen? Was machtsconcentratie door centralisatie in een democratie even onvermijdelijk als het einde van de aristocratie? Dit waren vragen waarmee Tocqueville zijn blik op Amerika richtte voor een alternatief.

Alexis de Tocqueville (1805-1859),
in 1850 geschilderd door Theodore Chasseriau

In zijn jongere jaren had Tocqueville al eens een analyse gemaakt van de ontwikkeling van de Engelse en Franse staatsinstellingen. Hij was toen al tot de conclusie gekomen dat Engeland vanwege een andere historische ontwikkeling geen voorbeeld kon vormen voor Frankrijk. Frankrijk kende traditioneel een sterke adel en een zwakke monarchie. De adel vormde een effectief tegenwicht tegen koninklijk gezag. Als gevolg daarvan zocht de monarchie bij het volk een bondgenoot en andersom. Dat gegeven leidde gaandeweg tot centralisatie.

Na de Revolutie werden uiteindelijk alleen de bordjes verhangen. Engeland daarentegen kende een sterke monarchie. Om een effectief tegenwicht daartegen te vormen, zocht de adel gaandeweg bondgenoten tegen de monarchie bij de uit de massa naar voren komende prominente vertegenwoordigers van het volk. De *sovereignty of Parliament* betekende in de praktijk iets heel anders dan de soevereiniteit van de Franse staatsbureaucratie. Voor Montesquieu, die zich met de machtscheiding op spreiding van de macht *binnen* het nationale overheidsniveau richtte, kon Engeland wel een voorbeeld bieden. De vragen van Tocqueville reikten verder. In Amerika kon hij de democratie in een bijna archetypische vorm bestuderen. De Amerikaanse democratie droeg niet de last van de geschiedenis die de ontwikkelende Europese democratieën wel kenden. Uit het oogpunt van het bewaken van de balans tussen de onderscheiden overheidsniveaus was het federalisme daarbij voor Tocqueville bijzonder interessant.

In de *townships* van New England vond Tocqueville een ideaalbeeld van moderne democratie. Die kenmerkten zich door het lokale, kleinschalige karakter ervan en door een levendige betrokkenheid van de - goedgeïnformeerde - bevolking in de publieke zaak. De deliberaties betroffen kwesties die de eigen leefwereld direct raakten. Democratisch gekozen bestuurders hadden beperkte ambtstermijnen. Zij legden primair verantwoording af aan de bevolking in plaats van aan een hogere bestuurslaag. Tocqueville zag hier een burgerschap onder gelijken, gedreven door betrokkenheid en eigen initiatief. Deze observaties leidden Tocqueville ook tot vragen over de geografische schaal waarop werkelijke democratie kon worden uitgeoefend.

Democratie maakt de individuele mens machteloos, zowel tegenover andere mensen, die immers gelijken zijn, als tegenover de staat. Uit welbegrepen eigenbelang sluiten democratische mensen zich aaneen om gemeenschappelijke doelen te bereiken. Dit heeft een levendig verenigingsleven tot gevolg, waarin mensen ook persoonlijke ervaring opdoen met het behartigen van de zaken die het individuele belang overstijgen en met besturen, en gevoel ontwikkelen voor de publieke zaak in ruimere zin. Alleen de erkenning van klassieke grondrechten voor het beperken van de overheidsmacht vond Tocqueville te mager. Tocqueville was pleitbezorger van maatschappelijke democratie.

Radicale decentralisatie die burgers betrokken houdt bij de besluitvorming over hun dagelijkse leefomgeving en die persoonlijke ervaring in het beoefenen van de democratie cultiveert, ziet Tocqueville als randvoorwaarde voor democratie. Dat is ook een goedgeïnformeerde burgerij. Tocqueville spreekt zijn bewondering uit voor de levendige dagbladers en de vele uiteenlopende kranten, die ook in de verste uithoeken van het toenmaals bewoonde Amerika werden gelezen. De derde randvoorwaarde is het christelijk geloof. Van zulk groot belang acht hij

verder de betekenis daarvan dat hij religie de 'belangrijkste politieke institutie' noemt, al zijn kerk en staat strikt gescheiden. Het geloof, schrijft Tocqueville, leert de Amerikanen de kunst om 'vrij' te zijn. De geestelijke oriëntatie van het geloof vormde een ondergrond waarop de democratie goed kon gedijen. Wij zouden kunnen zeggen dat de maatschappelijke democratie van het verenigingsleven en de maatschappelijke betekenis van geloof en kerk ertoe bijdroegen 'politiek' niet te verabsoluteren.

Radicale decentralisatie, een goedgeinformeerde burgerij en religie vormen in de ogen van Tocqueville kritische succesfactoren voor een democratie. Democratie was in de ogen van Tocqueville echter geen rustig bezit. Democratie kon ook in haar tegendeel verkeren. Uiteindelijk zou Tocqueville daarvan drie vormen onderscheiden: tirannie van de meerderheid, 'mild despotisme', en 'democratisch despotisme'.

Gelijkheid was in de ogen van Tocqueville niet alleen de bestaansvoorwaarde voor een democratie. Zij vormde er ook de grootste bedreiging voor. De gelijkheid werpt elke mens in wezen terug op zichzelf. Als gelijke laat de democratische mens zich niets gelegen liggen aan de mening van een ander, maar aan de wil van velen hecht hij onevenredige waarde. Dit kan leiden tot een onevenredige dwang van de publieke opinie. In politiek opzicht kan dit ontaarden in een tirannie van de meerderheid.

De democratische mens ziet zich als individu in plaats van een schakel in de keten tussen de generaties en in plaats van een onderdeel van zijn maatschappelijke stand. Zijn leven speelt zich af in het hier en nu en in een kleine kring van huisgenoten en vrienden; de mensen daarbuiten zijn vreemden voor hem. Iedereen heeft dezelfde maatschappelijke status, maar de sociaal-economische positie moet steeds worden bevochten. Daar is de democratische mens dan ook druk mee. Democratische leefomstandigheden leiden tot individualisme en materialisme. Het gevolg is dat de publieke zaak steeds meer aan anderen wordt overgelaten.

Voor de staat zijn dit gunstige condities om zich als supervoogd te ontpoppen en zich de zorg voor het welzijn van de burgers exclusief toe te eigenen. Hij maakt zich meester van de samenleving en smooit persoonlijk initiatief 'met een net van ingewikkelde, gedetailleerde, gelijkvormige verordeningen, waardoor zelfs de meest originele en wilskrachtige geesten ingesponnen en met de grote massa worden gelijkgesteld'. Zo bereikt hij 'dat een heel volk niet meer voorstelt dan een troep angstige en tegelijk vlijtige schapen met de regering als de zorgzame herder'. Dit is het 'milde despotisme' dat zich als nieuwe vorm van tirannie in een democratie kan manifesteren. Het 'democratisch despotisme' ten slotte was een formeel-democratisch gelegitimeerde alleenheerschappij.

De bijna onstuitbare centralisatie die wij meemaken, de macht en tegelijkertijd de onmacht van de staat om belangrijke vraagstukken te adresseren en verder te brengen, de dwang van de publieke opinie en het zich terugtrekken van de mens in de beslotenheid van zijn eigen leefsfeer zijn vanuit het perspectief van Tocqueville dan ook geen onschuldige fenomenen. Datzelfde geldt voor de secularisering en de daarmee gepaard gaande opdracht voor iedere mens afzonderlijk om zijn eigen levensbeschouwelijke project te construeren en 'zin' te 'geven' aan zijn eigen bestaan. Tocqueville zou gruwen van een door de overheid geconstrueerd burgerschap of een burgerschap dat niet meer is dan een resultante van beleid.

Het gedachtegoed van Tocqueville - zijn benadering van democratie, zijn ontleding van de bestaansvoorwaarden ervan en risico's ervoor - vormt een uitstekende inspiratiebron voor het doordenken van staatkundige en maatschappelijke vraagstukken in onze tijd en voor het in dialoog daarmee ontwikkelen van perspectieven op onze staat, samenleving en democratische mens. ♦

* De voetnoten zijn niet overgenomen.

VRAAGT ONZE SAMENLEVING OM EEN NIEUWE POLITIEKE FORMULE?

Deze, door Tocqueville reeds eerder gestelde vraag lijkt opnieuw relevant. Welke inspiratie kan het onderwijs putten uit het werk van deze interessante denker en uit het boek *Een nieuwe politieke formule?* Bovenal, wat is de democratische mens? Democratie is niet alleen een netwerk van instituties; het is meer dan procedures en regels. Tocqueville benadrukte een culturele factor die veelal vergeten lijkt te zijn. Sophie van Bijsterveld en Hans-Martien ten Napel benadrukken dit inzicht door te verwijzen naar het 'einde van de geschiedenis'. Na de val van de Berlijnse Muur werd er hard aan gewerkt om in niet-democratische landen de democratie te installeren. Het verloop van de geschiedenis geeft aan dat dit niet is gelukt, aldus de auteurs. Wat heeft het onderwijs, buiten de lessen maatschappijleer, aan dit soort inzichten? Vrij veel! De socialiserende functie van het onderwijs schrijft burgerschapsleerdoelen voor. Menige school heeft projectdagen, inspraakmomenten, debatclubs in het leven geroepen. Het inzicht van Tocqueville doet ons afvragen of deze procedures, instituties en regels genoeg zijn om een democratische cultuur te voeden en democratische mensen te vormen? De bijdrage van Renée Waagenvoorde gaat in op burgerschapsideeën. Hij zoekt hoe, ondanks de-institutionalisering (ontzuiling/secularisering), er toch een verhaal kan ontstaan om burgers 'op de been te krijgen'. In een alleraardigs onderzoek beschrijft hij de positie van het begrip 'identiteit' in veel beleidsstukken. Daartegenover stelt hij dat recente bewegingen, zoals de milieumarsen, mensen mobiliseren en roeren, ondanks dat zij geen aanspraak op identiteit deden. In een praktisch hanteerbaar model, zijn *Big Five* voor burgerschap, probeert hij burgerschapskeuzen inzichtelijk te maken: *gezagsgetrouwheid, politieke betrokkenheid, sociale betrokkenheid, tolerantie en gedeelde identiteit*. Aan de hand van deze dimensies, Tocqueville, empirische data en actuele gebeurtenissen stelt hij een hoopgevende redenering op. De democratische mens is te vormen! KV

Sophie van Bijsterveld en Hans-Martien ten Napel (red.), EEN NIEUWE POLITIEKE FORMULE. IDEEËN VOOR STAAT EN SAMENLEVING GEÏNSPIREERD DOOR ALEXIS DE TOCQUEVILLE, Boomjuridisch, Den Haag, 2021, 240 bladzijden

DE AANPAK VAN WONINGNOOD

IN GELUL KUN JE NIET WONEN* ... NOG STEEDS NIET

Heel wat jaren werd er zelfs nauwelijks meer over woningnood geluld, al was het tekort aan woningen groter dan toen de uitspraak in de titel van dit stuk werd gedaan. Bij het naderen van de verkiezingen lijken verschillende partijen echter te ontwaken uit hun winterslaap aangaande dit onderwerp, waarbij de PvdA het voortouw heeft genomen. Zo kan het alsnog een aansprekend thema bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer worden, zoals in het verleden vaker het geval was.

WOLTER BLANKERT

Het tekort aan woningen wordt nu geraamd op een record van ruim 300.000 woningen, maar de kraakbeweging ligt op apegapen, van hevige protesten is nauwelijks sprake en het sinds 1945 bestaande Ministerie van Volkshuisvesting is bij het aantreden van het recent afgetreden kabinet opgedoekt. Toch moet niemand verbaasd opkijken als de vlam alsnog in de pan slaat vanwege de dadeloosheid van de overheid, die voor zeker de helft dit probleem heeft veroorzaakt.

Het is een voorbeeld van het volstrekt voorbijgaan aan de behoeften van jongeren, in dit geval de leeftijdsgroep 25 tot 35 jaar, de starters op de woningmarkt zonder welgestelde ouders. Met een jaar of 25, wanneer samenwonen niet ongebruikelijk is, wordt volledig zelfstandig wonen min of meer als een grondrecht beschouwd, met verwijzing naar artikel 22 in de de Grondwet.

In een sociale huurwoning bij een lager inkomen of in een gekocht huis voor de wat beter verdienenden: beide mogelijkheden waren in het begin van deze eeuw redelijk beschikbaar en zijn nu vrijwel afgesloten. Deze schrijnende woningnood valt voor een flink deel direct terug te voeren op het door het tweede kabinet-Rutte (2012-2017) gevoerde beleid. Vanwege de economische crisis werd bezuinigen het parool, waarvoor de woningcorporaties een gemakkelijke prooi vormden.

BLOK

Tijdens de liberaliseringsgolf aan het einde van de twintigste eeuw waren deze semi-overheidsinstellingen geprivatiseerd, maar hun hoofdtaak bleef zorgen voor voldoende sociale huurwoningen. Daarnaast konden zij nu zelf aansprekende bouwprojecten opzetten, maar die leidden meestal tot verliezen. Desondanks gaven de leidinggevenenden zichzelf forse loonsverhogingen en in een enkel geval was sprake van corruptie.

Dit bood de toenmalige minister voor Volkshuisvesting, Stef Blok (VVD), aanleiding om een forse belastingheffing op te leggen. In theorie kon dit geld worden verhaald op huurders met een te hoog inkomen voor sociale huur (het *scheefwonen*), maar in de praktijk viel daar niet veel te halen. Zo moesten de woningcorporaties vanwege financiële tekorten hun bouwplannen afblazen. Om niet failliet te gaan werden zij zelfs gedwongen een deel van vrijkomende *sociale huurwoningen* te verkopen op de vrije markt, vaak aan speculanten.

Huurders werden dus belast (in 2019 met 2 miljard euro) en huizenkopers behielden belastingaftrek (in 2019 14 miljard euro, hoe hoger de hypotheek, des te meer aftrek, zonder plafond; het totaal van de huurtoeslagen bedroeg 2,9 miljard). Een belasting op sociale huurwoningen is internationaal een unicum. Hierdoor bouwden de woningcorporaties tussen 2013 en 2020 140.000 huizen minder dan gepland: van 35.000 huizen per jaar naar 15.000 - bijna de helft van het huidige tekort. De liberale minister wees er bij zijn aftreden trots op dat de woningmarkt weer 'als een zonnetje liep' omdat de huizenprijzen aan het stijgen sloegen, na een daling bij zijn aantreden. Dit was gunstig voor veel huizenbezitters, voor woningzoekenden zag het er minder zonnig uit. Blok onderstreepte zijn 'succes' met de opheffing van zijn eigen ministerie dat hij overbodig had gemaakt.

WACHTTIJD

De wachttijd voor een sociale huurwoning liep in de meeste steden op tot meer dan tien jaar. Door het tekort raakten de huizenprijzen na een aantrekkende economie

in een stroomversnelling, waardoor kopen een onmogelijkheid werd voor modale inkomens zonder eigen geld. Voor deze groep waren huren in de vrije sector altijd al onbetaalbaar en sociale huur onmogelijk. Tijdens de crisis van 2009-2014 kreeg de helft van de bouwvakkers ontslag en waren deze grotendeels niet meer beschikbaar toen de economie aantrok. Daarnaast wordt het bouwen van nieuwe woningen belemmerd door stringente regels van de ruimtelijke ordening en door milieueisen en stuwde de groeiende bevolking de vraag naar huizen verder op. Bovendien stimuleert de overheid dat ook minder fitte bejaarden zo lang mogelijk thuis, vaak in grote huizen, blijven wonen om te bezuinigen op verzorgingshuizen (inmiddels is gebleken dat thuiszorg niet goedkoper uitvalt, maar veel verzorgingshuizen al zijn afgebroken). ♦

* Uitspraak van Jan Schaeffer, voormalige Amsterdamse banketbakker die tussen 1970 en 1990 actief was in de politiek (PvdA) als Tweede Kamerlid, staatssecretaris en Amsterdams wethouder Volkshuisvesting en de woningbouw en stadrenovatie in een stroomversnelling wist te brengen.

In tegenstelling tot begin jaren tachtig van de vorige eeuw, is er ondanks het huidige woningtekortrecord, nu amper sprake van een kraakbeweging of protesten (Foto: Haarlem 1980, Koen Suyk/Anefo)

LESSUGGESTIES

1 | VERKIEZINGSPROGRAMMA'S

De PvdA verraste met een uitgebreide paragraaf over de woningnood en plannen om die op te lossen. Daarop stelden de meeste andere partijen hun programma bij met eveneens aandacht voor dit onderwerp. Alle partijen zijn voor meer en betaalbare woningen, maar over de manier waarop dat doel moet worden bereikt, zijn ze het minder eens.

OPDRACHT: Voer campagne: 'Op mijn dertigste wil ik een huis, zorg daarvoor!'

Ontwerp slogans, affiches en ander verkiezingmateriaal om voor deze wens (de leeftijd kun je aanpassen) aandacht te vragen bij de verkiezingen. Formuleer concrete, goed gefundeerde maatregelen om dit probleem aan te pakken, waar jij volledig achterstaat.

- Vergelijk jouw/jullie voorstellen met het programma van de PvdA: www.pvda.nl/wp-content/uploads/2020/11/PvdA-2021-2025-Ons-plan-voor-een-eerlijker-en-fatsoenlijker-Nederland-Samenvatting-in-B1.pdf.
- Vergelijk jouw/jullie voorstellen met het programma van de VVD (en desgewenst andere partijen): www.vvd.nl/content/uploads/2020/11/Samenvatting-concept-verkiezingsprogramma-VVD-2021-2025.pdf.

Noteer de verschillpunten tussen jouw/jullie voorstel en beide verkiezingsprogramma's en stel desgewenst je eigen plan bij.

WONINGCORPORATIES

Woningcorporaties zijn voortgekomen uit de woningbouwverenigingen uit de tweede helft van de negentiende eeuw. Vooral in de steden waren de arbeiders erbarmelijk gehuisvest in kelders en krotten. Notabelen met sociaal gevoel en vrees voor besmettelijke ziekten richtten verenigingen op om 'fatsoenlijke' arbeiderswoningen te bouwen, aanvankelijk van slechts 25 vierkante meter. Vanaf 1901 ging de overheid zich met volkshuisvesting bemoeien en konden woningbouwverenigingen subsidie ontvangen. Vereiste werd wel dat ze zich tot stichtingen, corporaties, omvormden met steeds meer invloed van gemeenten en rijksoverheid. Na 1945 werden ze het instrument om de schrijnende woningnood binnen de sociale sector (ruwweg de helft van de totale bouw) aan te pakken. Daarmee werden ze deel van de semi-overheid. In 1995 werden ze weer geprivatiseerd en werd de subsidiëring afgebouwd.

Zolang er sociale huurwoningen bestaan is er discussie wie erin mag wonen. Ook de huidige inkomensgrens van circa 40.000 euro per jaar blijft willekeurig. Iemand kan net aan deze eis voldoen en een paar later al een stuk meer verdienen. Plannen om dit *scheefwonen* (te lage huur in verhouding tot het inkomen) aan te pakken hebben weinig succes.

2 | KRAKEN

Bekijk het filmpje *Van Kraken tot Ontruimen* van vier minuten (www.youtube.com/watch?v=Ag--GgpiDII) en bedenk daarna argumenten voor en tegen het 'recht' om leegstaande speculatiepanden te kraken (dit 'recht' gold nooit bij woningen die kortere tijd leegstonden).

Waarom werd kraken in de jaren zeventig van de vorige eeuw algemeen gedoogd, in tegenstelling tot tegenwoordig?

3 | HEBBEN KOEIE EN VOGELS VOORRANG OP MENSEN?

Wie op de fiets door Nederland toert krijgt de indruk dat het met de volte van het land wel meevalt. Al meer dan een eeuw is het beleid dat we het land niet vol bouwen, door concentratie van huizenbouw in een beperkt aantal gebieden die na lange studies (en veel speculatie en lobbywerk) werden uitgekozen, vroeger door de rijksoverheid, nu vooral door gemeenten. In België was men gemakkelijker met een rommeliger landschap, minder woningnood en goedkopere huizen. Nederland is trots op de ruimtelijke ordening, die wel tot hoge (bouw)grondprijzen leidt. Amsterdam heeft 300 hectare weiland binnen de gemeentegrens, uitermate gunstig gelegen voor circa 15.000 woningen, maar dit weiland aan het IJsselmeer (geen natuurgebied) geldt als onaantastbaar.

Zet de voor- en nadelen van een strenge ruimtelijke ordening naast elkaar en bepaal zelf je standpunt, zo mogelijk na een discussie met medeleerlingen. Neem je conclusie op in je verkiezingsprogramma (opdracht 1)

4 | SCHEEFWONEN

Een simpele oplossing om scheefwonen tegen te gaan (zie kader) zou zijn bij sociale huur uit te gaan van een vast percentage van het totale inkomen, bijvoorbeeld 20 procent (nu varieert dit van 10 tot 40 procent).

Bedenk voor- en nadelen van dit 'simpele' systeem en bepaal je standpunt, met de mogelijkheid dit alsnog op te nemen in je verkiezingsprogramma (opdracht 1)

MINISTERIËLE BRIEF AAN TWEDE KAMER

VRIJHEID VAN MENINGSUITING EN VEILIGHEID VAN LERAREN

Op 17 december jongstleden schreef de minister van Onderwijs een brief aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal over de vrijheid van meningsuiting en de veiligheid van leraren.

M&P selecteerde een aantal belangwekkende passages uit de brief.¹

KOEN VOSSEN

An de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

'De afgelopen tijd is er uitvoerig met uw Kamer gesproken over de vrijheid van meningsuiting en de veiligheid van leraren in en rondom scholen. De terreurdaad in Frankrijk heeft het belang van een veilige werkomgeving voor leraren des te meer onderstreept. Er is toegezegd om uw Kamer te informeren over wat er op dit moment gebeurt om leraren te ondersteunen en om in kaart te brengen wat nog meer nodig is als het gaat om hun veiligheid. Daarnaast heeft uw Kamer een aantal moties aangenomen die mij vragen om leraren en scholen (extra) te ondersteunen daar waar het gaat om veiligheid en het voeren van moeilijke gesprekken in de klas.² In deze brief reageer ik daarop. Veiligheid van leraren is een erg breed thema, en daarom wil ik meteen benoemen dat deze brief zich richt op (dreigende) incidenten als gevolg van een conflict rondom de vrijheid van meningsuiting, en niet over veiligheid in het algemeen. (...) Leraren moeten zich te allen tijde veilig en vrij voelen in het uitoefenen van hun vak. Niet alleen in het klaslokaal en op school maar ook daarbuiten. Naar aanleiding van onder andere de aanslag in Frankrijk en de bedreiging van leraren in Rotterdam en Den Bosch is de veiligheid van leraren een veel besproken onderwerp. En terecht. Het is onze verantwoordelijkheid om leraren zo goed mogelijk te ondersteunen bij de belangrijke taak die zij hebben om onze kinderen en jongeren te stimuleren uit te groeien tot verantwoordelijke volwassenen. Leraren verdienen onze ondersteuning zodat zij zich voldoende toegerust voelen in het voeren van gesprekken over gevoelige onderwerpen. Op dat gebied gebeurt er gelukkig al veel. Dat betekent niet dat dat zonder meer voldoende is. De afgelopen periode is gezamenlijk met onder andere leraren en de sociale partners verkend naar wat aanvullend nodig is. (...)

Om de veiligheid van leraren te waarborgen moet op drie aspecten ondersteuning worden geboden. Ten eerste moeten leraren ondersteund worden in hun dagelijkse werkomgeving. Er moet een veilige (werk)omgeving zijn en leraren moeten in staat zijn om gesprekken over moeilijke onderwerpen op een goede en veilige manier te leiden. Die werkomgeving is primair de verantwoordelijkheid van het schoolbestuur en de schoolleiding. (...) Ten tweede moet het vangnet voor leraren op orde

(Demissionair) Minister Arie Slob (foto: Valerie Kuypers / OCW)

zijn in geval van een dreigend risico of als er een incident plaatsvindt. Wat moet een leraar, en wat moet een school dan doen? En wie helpen hen daarbij? (...) Ten derde is het ook van belang dat leerlingen zelf weten hoe belangrijk vrijheid van meningsuiting is. Hoe leerlingen onderling en met leraren een moeilijk gesprek voeren, bepaalt mede hoe ze daar vervolgens zelf mee omgaan. Het leren van de waarde van de vrijheid van meningsuiting en respect hebben voor elkaars mening is een fundamenteel onderdeel hiervan. (...)

WAT GEBEURT ER AL?

Gelukkig is het aanbod van ondersteuning voor leraren ruim en gebeurt er al veel. (...) Voor een overzicht van het huidige [aanvullende, red.] ondersteuningsaanbod verwijs ik graag naar de bijlage [op pagina 14, red.]. (...)

WAAR LIGGEN DE BEHOEFTE IN DE (WERK)OMGEVING?

Het is van wezenlijk belang dat leraren de vrijheid voelen en krijgen om de lessen in te vullen zoals zij dat zelf passend vinden. Om dat te doen moeten zij zich voldoende toegerust voelen, ook als het gaat om het bespreken van gevoelige thema's. Leraren zouden onderwerpen als seksuele gerichtheid en diversiteit, geloofsfundamentalisme en politiek niet uit de weg moeten gaan omdat ze onzeker zijn over hoe je dat het best aan kunt pakken en bang zijn voor risico's die het bespreken ervan misschien met zich meebrengt. Opleiding, training en ondersteuning kunnen hiervoor voor een groot deel een oplossing bieden. (...)

Uit de gesprekken met de sociale partners en leraren is duidelijk naar voren gekomen dat het beschikbare aanbod van trainingen en informatievoorziening op dit vlak op zichzelf voldoende is. Er wordt echter (nog) niet voldoende gebruik van gemaakt. (...)

Aan de hand van de gesprekken is duidelijk geworden dat er twee behoeften bestaan ten aanzien van een gebrek aan gevoelde noodzaak. Enerzijds is het van belang dat in de directe werkomgeving van leraren een plek is waar het gesprek over veiligheid kan worden gevoerd. Het schoolklimaat moet ruimte bieden om het onderwerp op school te bespreken. Dat betekent ook je kwetsbaar durven opstellen als leraar. Daar is alleen plek voor als je gesteund voelt door je collega's, de schoolleiding en het schoolbestuur. De schoolleiding moet leraren daarbij ondersteunen, hen faciliteren en het belang daarvan ook zelf uitdragen. Zij kunnen duidelijk communiceren over de manier waarop de school en andere instanties de leraar ondersteunen. Dit vergroot het veiligheidsgevoel omdat je als leraar weet wat je kunt doen om jezelf toe te rusten voor moeilijke gesprekken, en wat je kunt verwachten als het onverhoopt mis gaat.

In het verlengde daarvan moeten leraren vanuit het schoolbestuur of het bevoegd gezag de professionele ruimte en de tijd krijgen om aan de slag te gaan met veiligheid in de klas. Niet alleen ten aanzien van het volgen van opleidingen en trainingen voor de praktische handvatten als het gaat om een moeilijk gesprek, maar ook om te investeren in de verbinding en relatie met de leerlingen. Op veel scholen is een gebrek aan een gevoel van urgentie en krijgen andere zaken vaak prioriteit. (...)

WAAR LIGGEN DE BEHOEFTE ALS HET RISICO TOENEEMT?

Helaas kunnen we nooit helemaal voorkomen dat er incidenten plaatsvinden. Als zich zoiets onverhoopt toch voordoet, is het in de eerste plaats van belang dat de school op de juiste manier optreedt en uitvoering geeft aan hun veiligheidsplan, op basis waarvan het schoolbestuur zorg moet dragen voor de veiligheid van zowel de leerling als het onderwijspersoneel. In geval van risicovolle situaties of wanneer grenzen worden overschreden dient sprake te zijn van een vangnet met vertrouwenspersonen binnen de school. De schoolleiding kan ook contact opnemen met Vertrouwensinspecteurs van de Inspectie van het Onderwijs. Wanneer de dreiging zich naar buiten

de school verplaatst, is het van belang dat de samenwerking met bijvoorbeeld de GGD [Gemeentelijke Geneeskundige Dienst, red.], de politie, gemeente en jongerenwerkers op orde is. Scholen kunnen hierover afspraken maken met de politie en dit vastleggen in een convenant. SSV [Stichting School en Veiligheid, red.] biedt op de website verschillende praktijkvoorbeelden van bestaande convenanten om hierin te ondersteunen. (...)

In het geval van een strafbaar feit, ook rondom de vrijheid van meningsuiting, is het van belang dat aangifte wordt gedaan. Uit de gesprekken is gebleken dat de grootste zorgen op dit moment leven op het gebied van persoonlijke veiligheid als gevolg van bijvoorbeeld bedreigingen op sociale media. Dergelijke situaties vragen van een schoolleiding en een team dat zij direct achter de betrokken leraar gaan staan. Als het schoolbestuur aangifte doet, draagt dat bij aan het gevoel van veiligheid van leraren. Een school of het schoolbestuur kan ook aangifte doen namens een slachtoffer. (...)

BURGERSCHAP

(...) Burgerschapsonderwijs is veel breder dan de vrijheid van meningsuiting maar raakt de veiligheid van leraren omdat het kan faciliteren in het moeilijke gesprek. Daarnaast kan de burgerschapsopdracht als aanknopingspunt dienen om als school gezamenlijk een richting te bepalen hoe je vorm wilt geven aan het bijbrengen van bijvoorbeeld de vrijheid van meningsuiting. Dit kan helpen als leidraad om het gesprek te voeren en draagt er uiteindelijk aan bij dat de school een veilige omgeving wordt of blijft. Zowel voor de leerlingen als voor de leraren. De vrijheid van meningsuiting is onderdeel van een van onze basiswaarden. De burgerschapsopdracht houdt niet alleen in dat leerlingen daarover kennis en respect moet worden bijgebracht, maar ook dat zij daarmee moeten oefenen - op een veilige manier en op een veilige plek.' ♦

De minister voor Basis- en Voortgezet Onderwijs en Media,

Arie Slob

Noten

1. De selectie van de hier gepubliceerde passages is mede mogelijk gemaakt en goedgekeurd door het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
2. Motie 35 352, nr. 19; Motie 29 754, nr. 577; Motie 35 352; nr. 23 en Motie 29 754, nr. 568.

Weetjes over verkiezingen

Eerder hadden we het ons niet kunnen voorstellen, maar bij de aankomende verkiezingen zullen er kuchschermen en desinfectiemiddelen aanwezig zijn. Een extra stembureau zal checken of het niet te druk wordt en of mensen anderhalve meter afstand tot elkaar houden. Bovendien worden de verkiezingen waarschijnlijk niet op een maar op drie dagen gehouden. **M&P** dook in de geschiedenis en presenteert wetenswaardigheden rondom eerdere Tweede Kamerverkiezingen. **VdG**

Bron: Parlement.com

Wist u dat...

... het rode stempotlood in 1922 werd ingevoerd. Tot 1922 moest met een zwart potlood worden gestemd. Die wijziging werd doorgevoerd, omdat er na de invoering van het algemeen kiesrecht veel uitgebreidere kandidatenlijsten kwamen. Rood was beter zichtbaar voor de stemmentellers dan zwart.

WIE?	WAT?	WAAR?
STICHTING SCHOOL EN VEILIGHEID (SSV)	Meerdere doelen. Onder andere: kennisbank, calamiteitenteam en trainingen (bijvoorbeeld: samenleven op school met ruimte voor verschil).	www.schoolenveiligheid.nl
VOION	Kennisbank en trainingen over onder andere agressie en triggerfactoren radicalisering.	www.voion.nl
PLATFORM JEUGDPREVENTIE EXTREMISME EN POLARISATIE	Onder andere een E-learning-module herkennen zorgwekkend gedrag, escalatieladder proces zorgwekkend gedrag en een training omgaan met extreme idealen.	www.platformjep.nl
KENNISPLATFORM INTEGRATIE EN SAMENLEVING (KIS)	E-learning-module polarisatie herkennen, aanpakken en voorkomen.	www.kis.nl
VO-RAAD	Onder andere <i>Toolbox Burgerschapsonderwijs VO</i> : theorie, werkvormen, instrumenten voor het opzetten van burgerschapsonderwijs.	www.vo-raad.nl/themas/burgerschap
RESPECT FOUNDATION	Organisatie <i>Week van Respect</i> en veel materiaal over burgerschap.	https://respectfoundation.nl
WERKPLAATS BURGERSCHAP	Ontwikkelen producten en handvaten.	https://werkplaatsburgerschap.nl
KATHOLIEK PEDAGOGISCH CENTRUM (KPC GROEP)	Ondersteuning bij moeilijke gesprekken, polarisatie en complottheorieën.	www.kpcgroep.nl/nieuws/polarisatie-in-het-klaslokaal/?utm_medium=email
KENNISPUNT MBO BURGERSCHAP (MBO RAAD)	Zet zich breed in voor burgerschapsonderwijs.	www.burgerschapmbo.nl
RADICALISATION AWARENESS NETWORK	Netwerk van alle betrokken niveaus.	https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network_en
DIVERSION	Leveren experts, kennis en gastlessen.	www.diversion.nl
INSIDE POLARISATION	Biedt kennis en trainingen met betrekking tot het thema <i>wij-zijdenken</i> .	https://insidepolarisation.nl/en/training-in-polarisation-strategy
BUREAU COMMON GROUND	Ondersteunt scholen bij het ontwikkelen van burgerschapsonderwijs. Onder andere bekend van <i>Handboek Burgerschapsonderwijs</i> .	www.bureaucommonground.nl
SEYDA	Compleet programma over diversiteitsvraagstukken. Bekend van <i>Brown Eyes</i> , <i>Blue Eyes</i> -experiment in Nederland.	www.seyda.nl
VIP ACADEMY	Samira Bouchibti publiceerde onlangs het boek <i>Nederland is van ons allemaal</i> . Een handreiking voor burgerschapsonderwijs.	www.vip-academy.nl

Overzicht van ondersteuningsaanbod (bron: Ministerie van OCW)

Reacties op brief minister Slob over de vrijheid van meningsuiting en de veiligheid van leraren.

I Na de afschuwelijke moord op Samuel Paty moesten ook Nederlandse docenten onderduiken. In dezelfde tijd debatteerde de Tweede Kamer over de burgerschapsopdracht aan het onderwijs. Tegen deze achtergrond stuurde Onderwijsminister Arie Slob een brief aan de Tweede Kamer over de vrijheid van meningsuiting en de veiligheid van leraren.

Het debat over burgerschap in de afgelopen maanden ging vooral over aangescherpte voorschriften vóór de les en op scherpere en strengere handhaving ná de les. Verus [Vereniging voor katholiek en christelijk onderwijs, red.] heeft zich steeds op de les zelf gericht. Het gaat om burgerschap als pedagogische opdracht. Een opdracht waarbinnen docenten hun pedagogische ruimte ook moeten kunnen ervaren.

Een gebrek aan duidelijkheid is niet het probleem, maar juist de vraag hoe te handelen. Docenten weten over het algemeen heel goed wat ze beogen en wat ze in hun burgerschapsonderwijs doen. Echter, de situatie in de klas is soms explosief, of er zijn heel veel tegenstrijdige meningen en houdingen, of iemand trekt de discussie naar zich toe en anderen durven niets meer te zeggen. De situatie in de klas is in dertig jaar tijd complexer geworden. Onzekerheid is het gevolg, vaak geuit en overschreeuwd via de megafoon van de sociale media. Ga er maar aan staan als docent. Het onderwijs kan niet de problemen oplossen die voor een groot deel buiten het onderwijs zijn ontstaan.

Verus vindt het daarom winst dat er steeds meer aandacht komt voor burgerschap als pedagogische opdracht. In de brief van minister Slob wordt dit ook zichtbaar. We zijn er echter nog niet. In de komende tijd moeten we ons richten op het lesprogramma, lerarenopleidingen en het lerarentekort, want de docent speelt een cruciale rol. Niet de betwistbare aanscherping van de normen of de onduidelijke strengere handhaving leiden tot meer kennis en besef van de democratische rechtsstaat, maar het toerusten van de docent en het verstevigen van zijn positie. Dan blijft de vrijheid van onderwijs een belangrijk fundament van de democratische rechtsstaat.

BEREND KAMPHUIS

| VOORZITTER COLLEGE VAN BESTUUR VERUS

II Een school is de plek is waar leerlingen leren samenleven en leren van elkaars visies, overtuigingen en normen en waarden. De maatschappelijke taak van een school is ook zorgen voor een veilige plek voor leerlingen en leraren. De brief van de minister is, zoals de Tweede Kamer heeft gevraagd, een opsomming van wat er op dit moment gebeurt om leraren te ondersteunen en brengt in kaart wat nodig is om hun gevoel van veiligheid te vergroten. In de brief lees ik dat leraren moeten worden ondersteund in hun dagelijkse werkomgeving en er moet een vangnet zijn. Er staat niets in de brief over de onveiligheidsbeleving van leraren. Wat zijn de factoren die de onveiligheidsgevoelens van leraren bepalen bij de bespreking van moeilijke onderwerpen? Ook staat er niets over lesgeven in een veranderende samenleving die zich door diversiteit kenmerkt.

Leerkrachten merken dat gepolariseerde thema's, internationale gebeurtenissen, zoals het conflict in het Midden-Oosten of terroristische aanslagen, veel los kunnen maken. De leerlingen reageren soms heftig, hebben radicale meningen of identificeren zich in sterke mate met de gebeurtenissen. Als leerkracht kun je daar moeilijk omheen en dat willen de meeste leerkrachten ook niet. Zij zien het als hun verantwoordelijkheid om met de leerlingen in gesprek te gaan, maar merken ook dat dit niet altijd eenvoudig is en dat er een onveilige sfeer kan ontstaan.

De brief van de minister roept verder een aantal vragen bij me op. Waarom maken leraren geen of onvoldoende gebruik van het beschikbare aanbod van trainingen en informatievoorziening op dit vlak? Mijn tweede vraag is waar het gebrek aan de gevoelde noodzaak van scholen vandaan komt? Het spreekt toch voor zich dat de werkomgeving van leraren een veilige plek moet zijn? Tot slot zie ik de brief vooral als een aansporing voor scholen om de handen uit de mouwen te steken. Schoolbesturen en schoolleiders moeten samen met leerkrachten aan de slag en onderzoeken hoe zij de randvoorwaarden, voor een veilige werkplek, kunnen creëren en verbeteren.

SAMIRA BOUCHIBTI

| DIRECTEUR VIP ACADEMY

III

Een reactie van NVLM-voorzitter Marcel Mooijman vindt op pagina 29.

INTERVIEW MET VOorzITTERS VAN POLITIEKE JONGERENORGANISATIES: DWARS

POLITIEK DOET ERTOE V

Vier op de tien jongeren is geïnteresseerd in politiek en slechts een klein deel daarvan is politiek actief.¹ Als geen ander laten leden van een Politieke Jongerenorganisatie (PJO) zien dat jong zijn en politiek hand in hand kunnen gaan. Wat maakt dat deze groep politiek belangrijk vindt? Daarover gaat *M&P* in aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen op 17 maart in gesprek met de landelijke voorzitters van PJO's. In dit nummer is Sabine Scharwachter van DWARS aan het woord.

MARIAN VAN DEN BERGE

Wat maakt dat je in het bijzonder voor DWARS hebt gekozen?

'In 2017 was ik bij toeval naar een bijeenkomst van GroenLinks geweest. Het verhaal dat GroenLinks toen vertelde sprak me direct erg aan. Jesse Klaver vertelde een heel links, sociaal verhaal. Ik leerde daar pas hoeveel mensen in het welvarende Nederland in armoede leven. Dat vond ik toen zo vreemd en onrechtvaardig. Inmiddels weet ik dat dat komt door jarenlang neoliberaal VVD-beleid. Mijn ouders geven psychotherapie, dus ik heb altijd geleerd dat je mentale gezondheid net zo belangrijk is als je fysieke gezondheid. Als je altijd geldzorgen hebt, doet dat dus iets met je welzijn. Uit de kieswijzers kwam ook telkens weer GroenLinks naar voren, dus de keuze was snel gemaakt. Ik wist toen nog niet heel veel over politiek, dus dat was heel gevoelsmatig.

Pas later ben ik me echt gaan verdiepen in klimaat en antidiscriminatie, de andere twee kernwaarden van GroenLinks. Bij anti-racisme kwam ik terecht via de discussie op Facebook over Zwarte Piet. Mijn studie Geschiedenis kwam hier goed van pas. Ik raakte pas echt geïnteresseerd in klimaat en milieu via mijn passie voor kleding. Op een gegeven moment volgde ik steeds meer influencers op Instagram die alleen maar duurzaam consumeerden. De documentaire *The True Cost* zette bij mij de knop om. Sindsdien heb ik nooit meer iets van de fast fashion industrie gekocht. Het is ook via sociale media dat ik over de samenhang tussen de klimaatcrisis, het kapitalisme en racisme leerde. Daarom zet ik me bij DWARS nu vooral in voor klimaatrechtvaardigheid en tegen institutioneel racisme.'

De interesse in politiek komt bij Sabine Scharwachter niet helemaal uit de lucht vallen. Op de middelbare school was de 23-jarige politica al actief voor de leerlingenraad. 'Omdat ik meer wilde leren over politiek, ben ik actief geworden bij DWARS', vertelt de kersverse voorzitter enthousiast in reactie op de vraag naar haar politieke drijfveren. 'Daar heb ik me pas echt politiek ontwikkeld en ontdekte ik dat mijn gevoel klopte. Ik ben heel idealistisch, maar mijn politieke stijl is meer pragmatisch. Bovendien geloof

ik dat duurzaamheid, rechtvaardigheid en inclusiviteit de ideale voorwaarden voor een betere wereld zijn. Voor mij is er geen enkele andere partij die haar groene, sociale en progressieve idealen alle drie even belangrijk vindt en ook de samenhang daartussen erkent. Bovendien doen we bij DWARS veel aan activisme, maar lobbyen we ook veel in Den Haag. Het is dus eigenlijk *the best of both worlds*. Als voorzitter van DWARS kan ik andere jongeren inspireren om zich voor een betere wereld in te zetten. Het is leuk en interessant om te zien wat je als jongeren allemaal kan bereiken.'

Wat maakt het lidmaatschap van een PJO zo leuk?

'Natuurlijk kan ik alle jongeren aanraden om lid te worden van een politieke jongerenorganisatie! Bij DWARS in het bijzonder zitten natuurlijk vooral wereldverbeteraars. Jongeren die zich grote zorgen maken over de catastrofale en maatschappijontwrichtende gevolgen van klimaatverandering, sociale onrechtvaardigheid en de onzekerheid van hun eigen toekomst. Het is fijn om dan andere jongeren te ontmoeten die samen met jou voor een betere wereld strijden. De een vindt het vooral leuk om te helpen met de campagne voor de verkiezingen, de ander wil het liefst alleen maar de straat op om te protesteren, en weer een ander doet graag mee aan het jaarlijkse PJO-parlement, waarbij we in de Tweede Kamer in debat gaan met jongeren van andere PJO's. Zo vindt iedereen een plekje bij DWARS.'

Er wordt wel gesproken over de generatie C(*Orona*) oftewel de verloren generatie. Hoe kan wat jou betreft de politieke betrokkenheid onder jongeren worden vergroot?

'Uit eigen ervaring weet ik hoe zeer de politiek een ver-van-mijn-bedshow kan zijn. Lange tijd associeerde ik de politiek met oude, grijze, witte mannen in pak. Het kwam niet eens in me op dat de politiek iets zou kunnen zijn voor iemand als ik! Pas toen ik 18 jaar werd en voor het eerst mocht gaan stemmen, ben ik me gaan verdiepen omdat ik een goed geïnformeerde kiezer wilde zijn. Door DWARS ben ik erachter gekomen dat je ook politiek actief kan zijn buiten het stembokje en dat je - ook als jongere! - echt politieke invloed kan uitoefenen. Het is van belang om de politiek toegankelijker te maken voor een grotere groep. Jongeren moeten in aanraking komen met politici met wie zij zich identificeren en ontdekken dat de politiek iets is wat hen raakt en dat zij daar invloed op kunnen hebben. Politiek actief zijn is vooral leuk als je ziet dat het nut heeft.'

Welke politieke idealen heb jij voor de komende periode voor ogen in relatie tot jongeren en corona?

'In relatie tot corona is dat allereerst inspraak. Je ziet namelijk dat de belangen van jongeren nu gemakkelijk niet serieus of genegeerd kunnen worden - en dan gaat het heus niet alleen om meer vrijheid om te feesten. Jongeren kunnen ook solidair zijn. Maar op het moment dat er geen enkel perspectief wordt geboden, onze mentale gezondheid eronder gaat lijden, onze financiële zekerheid nu en in de toekomst in gevaar komt... dan is het inderdaad lastiger om solidair te blijven.

Wist u dat...

... de opkomstplicht voor verkiezingen in 1970 werd afgeschaft? Voor die tijd schommelde het opkomstpercentage rond de 94 procent. De opkomstplicht betekende niet dat mensen moesten stemmen. Wel moesten mensen zich op het stembureau melden, tenzij er een geldige reden voor verhindering was. Omdat de plicht nauwelijks was te handhaven en vooral tot ontevredenheid leidde, werd de plicht in 1970 afgeschaft.

... de LPF recordhouder is in de winst van Tweede Kamerzetels? In 2002 ging deze partij van 0 naar 26 zetels. Een toename van 26 zetels dus. Het grootste verlies betreft nog net iets meer zetels. De PvdA ging in 2017 van 38 naar 9 zetels. Een verlies van 29 zetels.

Door jongeren inspraak op het beleid te geven, zorg je ervoor dat de focus weer op de lange termijn en hun toekomst komt te liggen.'

Hoe besteden jullie binnen DWARS aandacht aan de verkiezingen in relatie tot scholen?

'Onze lokale afdelingen gaan zo nu en dan langs bij scholen om gastlessen over politiek te geven. Dat kan ik scholen sowieso aanraden, want het is toch ook gewoon heel leuk om als jongeren onder elkaar over politiek te kunnen praten! Verder denk ik dat politiek in de lessen vooral heel tastbaar moeten worden gemaakt. Denk bijvoorbeeld aan een samenwerking met de gemeente. Zij staan vaak te springen om jongeren te betrekken en willen graag hun mening horen. Hoe saai een schoolproject dan ook is, het is toch wel heel tof om later terug te horen: dit is met jullie ideeën gedaan.'

Wie zou jij in de komende periode graag als politiek leider van ons land zien?

'Ik wil een minister-president die uitgaat van basale mensenrechten in plaats van de economische belangen van grote bedrijven. Welzijn moet weer boven welvaart komen. Ik vind dat iedereen recht heeft op een goed bestaan: niemand zou iets tekort mogen komen. Soms ben ik wel een beetje jaloers op de premier van Nieuw-Zeeland, Jacinda Ardern. Haar leiderschapskwaliteiten, empathische vermogen en doortastendheid is precies wat Nederland goed zou kunnen gebruiken in deze tijden van grote maatschappelijke uitdagingen.'

Wie is jouw favoriete politicus?

'Alexandria Ocasio-Cortez vind ik heel inspirerend. Als links-progressieve, jonge vrouw van kleur staat zij in scherp contrast met de Amerikaanse politiek van de

afgelopen decennia. Ik vind haar politieke visie en stijl verfrissend. Ze weet politiek toegankelijk te maken, zonder diepgang te verliezen. Bovendien weet zij een achterban te betrekken die normaal gesproken weinig van de politiek moet hebben. Volgens mij is *inspireren* de belangrijkste kwaliteit die een politicus kan hebben. Mensen moeten zich vertegenwoordigd en gehoord voelen door politici en het vertrouwen hebben dat die politici voor hen zullen knokken.'

POLITIEKE KEUZEN

Sabine Scharwachter sluit af met de volgende woorden: 'Ook als jij je niet met de politiek bemoeit, bemoeit de politiek zich wel met jou. Geen idee aan wie ik deze quote moet toeschrijven, maar ik vind hem treffend. De kansen die je in je leven toegeworpen krijgt zijn niet het gevolg van toeval, maar van politieke keuzen. Ook jongeren kunnen invloed op die keuzen hebben. Volgens mij is het een enorme prestatie als een docent die boodschap aan leerlingen weet over te brengen. Wij zijn de eerste generatie sinds de Tweede Wereldoorlog die er niet op vooruit gaat ten opzichte van de generatie voor ons. Wij zijn bovendien de eerste generatie die massaal te maken krijgt met de gevolgen van klimaatverandering en de laatste die er nog wat aan kan doen. Onze generatie groeit op in een wereld van toenemende globalisering, polarisatie, reactionaire krachten en digitalisering. Onze toekomst is onzekerder dan ooit. De lessen maatschappijleer lijken me de ideale plek om deze beleefwereld verder te verkennen en te ontdekken wat je zelf als jongere kan doen om bij aan een betere wereld bij te dragen.' ♦

Noot

1. www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/13/4-op-de-10-jongeren-geinteresseerd-in-politiek.

INTERVIEW MET PRIJSWINNAAR DE EDUCATIEVE PAREL 2020

'LESGEVEN IS ÉCHT EEN AMBACHT'

'Dat zal mij een zorg zijn!', zo luidde in 2020 het thema van de vierde editie van de lesmateriaal-ontwerpwedstrijd De Educatieve Parel¹ die door de Auteursbond voor docenten uit alle sectoren werd georganiseerd. Dit jaar is het maatschappijleerdocent Sander Luchtenberg gelukt om met zijn les over de verzorgingsstaat de eerste prijs in de wacht te slepen.

KOEN DOGTEROM

Sander Luchtenberg wist 'complexe zaken eenvoudig en toegankelijk te maken en laat daarmee de ultieme competentie van een goede educatieve auteur zien', aldus het juryrapport van de Educatieve Parel. De les die hij heeft ontworpen kan voor zowel maatschappijleer als maatschappijwetenschappen in de havo/vwo-bovenbouw worden gebruikt. Luchtenberg hoopt dat docenten met zijn les leerlingen laten nadenken over de vraag wat rechtvaardig is: hoe moeten we de samenleving inrichten, welke gevolgen hebben bepaalde keuzen en welk type verzorgingsstaat vinden we rechtvaardig?

VERZORGINGSSTAAT

Luchtenberg heeft ruim zes jaar ervaring als maatschappijleerdocent in het vmbo. Op dit moment zit hij in de afrondende fase van de masteropleiding en bouwt hij ervaring op als docent in de havo/vwo-bovenbouw. Bijna vier jaar geleden kwam hij voor het eerst in aanraking met de wedstrijd om de Educatieve Parel. Hoewel hij zelf niet aan de wedstrijd deelnam werd hem gevraagd of hij de les van Jordi Vermeulen wilde uitvoeren zodat het platform *Leraar24* de les als een praktijkvoorbeeld kon opnemen. Luchtenberg raakte geïnteresseerd in het idee achter de Educatieve Parel en besloot later zelf mee te doen.

De keuze om een les over de verzorgingsstaat te ontwerpen had een aantal redenen. 'Allereerst is een van de voorwaarden om kans op de overwinning te maken dat de les betekenisvol voor leerlingen is', aldus Luchtenberg, 'en juist de verzorgingsstaat biedt een context bij maatschappijleer waaraan verschillende concepten kunnen worden opgehangen. Dat maakt abstracte politieke keuzen concreet'. Hoewel docenten de verzorgingsstaat vaak bij maatschappijleer behandelen, en hierdoor vooral maatschappijleerconcepten erop toepassen, is ook een aantal kernconcepten van maatschappijwetenschappen goed toepasbaar. Denk bijvoorbeeld aan sociale institutie, sociale ongelijkheid of institutionalisering. In de tweede plaats heeft ook zijn docent aan de masteropleiding in Tilburg, Hay Jansen, Luchtenberg geïnspireerd om de les op de verzorgingsstaat te richten. Luchtenberg: 'Hay vertelde dat de verzorgingsstaat bij maatschappijleerdocenten vaak een ondergeschoven kindje is. Ik wilde de uitdaging aangaan om te laten zien dat dit onderwerp wel degelijk aantrekkelijk kon worden gemaakt voor leerlingen.'

INSPIRATIE

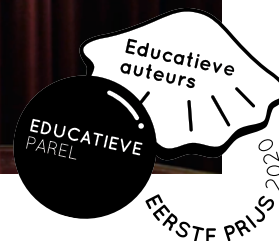
De inhoudelijke inspiratie kwam uit de colleges verzorgingsstaat aan de eerstegraadsopleiding. Luchtenberg: 'Ik wilde het concept *sluier der onwetendheid* van John Rawls centraal stellen.' Het idee erachter is dat je de vraag of een situatie rechtvaardig is alleen kunt beantwoorden op het moment dat je (nog) niet weet of jijzelf in de betreffende situatie terecht zult komen. Om dit principe is de les inhoudelijk heen gebouwd. Voor wat betreft de vormgeving van de les heeft Luchtenberg zichzelf een andere vraag gesteld: 'Hoe kan ik ervoor zorgen dat die kinderen door zo'n onderwerp worden gegrepen? Ik moest denken aan computerspelletjes. Leerlingen worden helemaal meegezogen in de wereld van de computerspelletjes. In de gamewereld wordt dit *immersion* genoemd, oftewel worden ondergedompeld in een nieuwe wereld'. Daarmee ontstond bij Luchtenberg het idee zijn leerlingen in de wereld van een beleidsmaker te laten onderdompelen: welke keuze zou jij maken als jij beleidsmaker zou zijn en welke gevolgen hebben die keuzen voor mensen? Zodra leerlingen keuzen hebben gemaakt waarmee zij een eigen verzorgingsstaat hebben ingericht krijgen zij karakterkaarten te zien. Dit zijn personages die met de gevolgen van de door leerlingen gemaakte keuzen hebben te maken. Dat vergroot de betrokkenheid van de leerlingen.

BURGERSCHAPSCOMPONENT

In de les zit een sterke burgerschapscomponent. Luchtenberg stelt dat het belangrijk is om met de leerlingen na te denken over vragen als 'Wat is eerlijk?', 'Wat is een eerlijke verdeling van middelen?' of 'Wanneer vind ik het rechtvaardig dat de staat bijspringt en wanneer niet?'. Iedere leerling kan en moet nadenken over de vraag wat rechtvaardig is. Eenieder heeft als burger het recht om mee te praten in onze samenleving. Dat betekent dat leerlingen moeten nadenken over deze vraagstukken en zich bewust zijn van het feit dat zij door participatie de samenleving kunnen vormgeven op een manier die volgens hen rechtvaardig is. Is het altijd de schuld van mensen zelf wanneer zij in een lastige situatie zitten? Is verslaving een individueel probleem of moeten we bij het maken van keuzen rekening houden met de mogelijkheid dat iemand in een vervelende situatie kan terechtkomen zonder dat dit geheel aan eigen verdienste is te wijten? Andersom: je vindt dat de overheid voor heel veel

Educatieve Parel-laureaat Sander Lochtenberg (bron: Auteursbond)

zaken moet zorgen maar komt erachter dat veel individuen zeer zelfstandig zijn en weinig aanspraak op de verzorgingsstaat maken. Is het eerlijk dat deze persoon relatief veel bijdraagt aan de financiering van de verzorgingsstaat? De school is een oefenplaats om veilig over deze vraagstukken na te kunnen denken. Juist deze vragen maken politieke onderwerpen voor leerlingen interessant. Het maakt de politiek minder technisch en daarmee minder saai.

In de les zijn discussiemomenten ingebouwd die de gelegenheid bieden om te differentiëren. Door tijdens de discussiemomenten als docent concepten uit maatschappijleer, maatschappijwetenschappen of zelfs maatschappijkunde te koppelen is het lesonderwerp op verschillende niveaus bespreekbaar. Voor de minder theoretisch ingestelde niveaus zal de docent echter wel het taalgebruik van de opdracht moeten aanpassen indien de les een-op-een wordt overgenomen.

ONDERWIJZEN ALS AMBACHT

Volgens Lochtenberg is lesgeven *echt* een ambacht: 'Je maakt een product en je ziet wat het resultaat ervan is. Net als een timmerman die ziet wat voor huis er na lang werken voor zijn neus staat. Wat deelname aan de wedstrijd om de Educatieve Parel leuk maakt is dat je een poging kunt doen om te laten zien dat je dit ambacht beheerst. Ook het feit dat ik met deze les een steentje kan bijdragen aan het doceren in onze vakken is belangrijk'. Soms zijn er docenten die standaard de lesmethode afdraaien. Dat is niet verkeerd, maar Lochtenberg zou deze collega's wel graag een punt mee willen geven: 'Durf daar eens uit te stappen. Het is zonde als je anderen laat doen waarvoor jij hebt gekozen: het ontwerpen van onderwijs. Maar ook als je tot de conclusie komt dat het beter is om op dat moment *wel* de lesmethode te gebruiken ga je als docent ambachtelijk te werk. Het gaat erom dat je als docent de vrijheid, en misschien wel de plicht, hebt om bewust een afweging te maken tussen wat je op welke manier behandelt. Die keuzevrijheid is de essentie van het ambacht van de docent.'

Tot slot heeft Sander Lochtenberg een boodschap voor zijn jonge, nog niet afgestudeerde, collega's. Bij het ontwerpen van lessen is het vaak verleidelijk om zoveel mogelijk over je passie te vertellen, in het geval van de winnaar van de Educatieve Parel

2020 de vakinhoud van maatschappijleer. Lochtenberg: 'Dat kun je die arme kinderen niet aandoen. Je moet het behapbaar maken. Houd het simpel. Oorspronkelijk was mijn idee om bij deze les vanuit verschillende concepten van rechtvaardigheid over de verzorgingsstaat na te denken. Uiteindelijk is het gebeven bij het idee van Rawls waarin alleen de *sluier der onwetendheid* een grote rol speelt. Deze beperking doet soms pijn, maar een les wordt daar wel sterker van'. ♦

Noot

1. De les 'De rechtvaardige verzorgingsstaat: Hoofdpijndossier' is te downloaden via <https://auteursbond.nl/winnaar-educatieve-parel-2020>.

Wist u dat...

... er in 1933 maar liefst 54 partijen meededen aan Tweede Kamerverkiezingen? Dit was reden om bij daaropvolgende verkiezingen een borgsom voor deelname in te stellen.

... het sinds 2017 niet meer toegestaan is voor politieke partijen om lijstverbindingen met elkaar aan te gaan?

...de Tweede Kamerverkiezingen in principe in maart plaatsvinden? Zijn er in het verkiezingsjaar Staten- of raadsverkiezingen, dan zijn de Tweede Kamerverkiezingen in mei.

... tot 1896 kiezers hun stembiljet thuis gestuurd kregen? Kiezers vulden het stembiljet ook thuis al in en brachten het op de verkiezingsdag naar het stembureau.

EVIDENCE INFORMED ONDERWIJS I: EEN INLEIDING

MAATSCHAPPIJLEER NÓG BETER GEVEN

Nadat *evidence based onderwijs* tot voor kort de boventoon voerde, wordt tegenwoordig meer van *evidence informed onderwijs* gesproken. In een reeks artikelen gaat lerarenopleider Marcel Mooijman nader in op dit onderwijsinzicht.

MARCEL MOOIJMAN

Nog kort geleden was het een hype: *evidence based* onderwijs, onderwijs geven op grond van solide wetenschappelijk bewijs. We zouden als leraar uitsluitend didactiek moeten toepassen waarvan wetenschappelijk vaststaat dat deze werkt. Onderzoek levert bewijs voor effectieve leermethoden, scholen en docenten zouden dat moeten gebruiken. De Onderwijsraad schreef er zelfs een aanbevelend rapport over: *Naar meer evidence based onderwijs*.¹ De Commissie Dijsselbloem verklaarde het failliet van onderwijsvernieuwingen mede door op onvoldoende wetenschappelijke onderbouwing ervan te wijzen.² De pendel slingerde geheel uit naar deze opvatting. Als snel was de kritiek op *evidence based* onderwijs niet van de lucht. Menselijk gedrag als leren en doceren is moeilijk te onderzoeken. Er zijn geen solide experimenten mogelijk om, als in de natuurwetenschappen, de effecten van interventies te meten, dus ook niet of een bepaalde didactiek beter werkt. Sociaal-wetenschappelijk onderzoek (zo weten wij als maatschappijleerdocenten maar al te goed) biedt zelden zekerheid. Wetenschappelijke onderbouwing van onderwijskundige en didactische keuzen is boterzacht. Voor historicus Piet de Rooy was dit reden om *evidence based* onderwijs af te doen als weer een van de zovele, nutteloze onderwijsinzichten.³

BEHULPZAAM ONDERZOEK

De pendel slingert echter van dit andere uiterste terug naar het midden. Zekerheid is misschien niet mogelijk, maar onderzoek kan wel van waarde zijn. Onderwijsonderzoek kan helpen om de onderwijspraktijk te verbeteren. Kijk eens naar de beroemde metastudie van John Hattie en Gregory Yates.⁴ Zij ploeterden door tienduizenden studies die wereldwijd naar leereffectiviteit zijn gedaan. Dit metaonderzoek gaf een zeker patroon. Zo bleek uit honderden onderzoeken een verband tussen *self efficacy* (het geloof in eigen vermogens) van leerlingen en leerprestaties. Kennelijk zijn er toch voorspellers voor leereffectiviteit.

Hattie en Yates leveren daarmee geen hard bewijs, wat de pretenzie van *evidence based* onderwijs is. Wat zij wel doen is ons wijzen op rode draden, opvallendheden, tendenzen. Om het wetenschapsfilosofisch uit te drukken: zij leggen geen wetenschappelijke *wetten* bloot, zoals de zwaartekrachtwet, maar wel bepaalde *wetmatigheden*.

Sociale wetenschappen hebben misschien niet de kracht van wetten, maar bepaalde wetmatigheden zijn zeker boven water te krijgen. In het maatschappijleeronderwijs bent u bekend met theorieën en uitspraken die met onderzoek worden ondersteund, bijvoorbeeld dat:

- de gelegenheidstheorie bij criminaliteit deels opgaat;
  - de contacthypothese deels voorspelt dat vooroordelen tussen mensen aldus geslecht kunnen worden;
  - er bij Nederlanders een relatief sterk vertrouwen in de politiek is; en
  - opleiding en inkomen iets over sociale ongelijkheid zeggen.
- Het zijn geen harde waarheden, maar wel door onderzoek onderbouwde uitspraken.

EVIDENCE INFORMED EN MYTHEN

De laatste jaren spreken we dan ook liever niet meer over *evidence based* onderwijs, maar over *evidence informed* onderwijs (EIO). Dit heeft de volgende kenmerken⁵:

- leraren kennen de belangrijkste opbrengsten uit relevant onderzoek;
- zij beoordelen die onderzoek positief-kritisch op waarde; en
- zij maken een eigen professionele afweging hoe dit onderzoek te benutten.

Het verschil met geroutineerd onderwijs is dat een docent die EIO geeft, de laatste wetenschappelijke inzichten in zijn praktijk meeneemt, echter zonder dat hij zijn eigen beroepsmatige overwegingen en praktijk aan de kant schuift. EIO houdt kortom in dat docenten in hun didactische keuzen op zijn minst wetenschappelijke inzichten afwegen - vandaar: *informed*.

Als we EIO gebruiken, verhogen we de kans dat leereffecten van leerlingen toenemen. Nogmaals, het gaat om waarschijnlijkheden, niet om zekerheden. We kunnen er beter in slagen leerlingen en studenten 'duurzame kennis en vaardigheden' bij te brengen.⁶ Tegenover dit EIO staan methoden die op dit punt juist minder goed lijken te werken. Sommige didactieken en methoden lijken niet, slecht of zelfs een omgekeerd effect te bewerkstelligen.⁷ Dit noemen we onderwijsmythen.

FACTOREN

Hattie en Yates categoriseren op basis van metaonderzoek verschillende *evidence informed* factoren.⁸ Zo onderscheiden zij factoren op school-, curriculum- of leerlingniveau. Denk bij schoolfactoren aan de gemeenschappelijk effectiviteit van leraren (alle leraren zijn goede docenten, hoog effect op leren), of scholen die leerlingen schorsen (weinig effect). Curriculumeffecten zijn leesprogramma's (hoog effect) of buitenschoolse programma (relatief laag effect). Leerlingeffecten zijn bijvoorbeeld het bezit van voorkennis (hoog effect) en ADHD (laag effect). In dit en komende artikelen wil ik me concentreren op de leereffecten die rechtstreeks onder invloed van docenten liggen. In de genoemde literatuur komen daartoe diverse praktische aanbevelingen voor docenten naar voren⁹, die ik in de vervolgartikelen zal bespreken.

Zoals gezegd wil ik me richten op praktische toepassing van *evidence informed* onderwijs. In het eerstvolgende artikel zal ik echter eerst stilstaan bij een overzicht: welke door leraren uit te voeren didactiek geldt als EIO en welke als onderwijsmythen? ♦

Noten

- 1.-9. Het notenapparaat behorende bij dit artikel vindt u in de digitale versie van dit artikel op de M&P-website: www.maatschappijenpolitiek.nl.

Marcel Mooijman is als lerarenopleider verbonden aan de Hogeschool Rotterdam en is voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer (NVLML).

SAMENGEVAT MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN

Leerlingen maatschappijwetenschappen doen sinds enkele jaren examen in het vernieuwde programma. Een editie *Samengevat maatschappijwetenschappen* voor leerlingen was echter nog niet verschenen. Tot nu. Sinds kort zijn *Samengevat maatschappijwetenschappen havo* en *vwo* verkrijgbaar en ze stellen niet teleur. Leerlingen kunnen hier zeker hun voordeel mee doen in de voorbereiding van het centraal eindexamen.

VINCENT DE GEUS

Samengevat biedt natuurlijk een samenvatting van de leerstof Maatschappijwetenschappen, maar het boek biedt meer. Zo geeft het boek de voorgeschreven definities van kernconcepten ook in eenvoudige woorden weer. Dit stelt leerlingen in staat te checken of ze de betekenis van de voorgeschreven definities daadwerkelijk kennen. Vervolgens koppelt het boek direct twee voorbeelden aan elk kernconcept; een maatschappelijk voorbeeld en een alledaags voorbeeld. Hiermee geeft het boek direct betekenis aan de soms abstracte definities. Wat in dit verband minder sterk is, is dat het boek begrippenlijsten bevat waarin ook kernconcepten zijn opgenomen met daarachter de eenvoudigere definitie. Het boek doet het hiermee voorkomen alsof het voor leerlingen voldoende is de eenvoudige definities te leren. Voor de voorbereiding op het centraal examen is het echter van belang dat leerlingen de voorgeschreven definities goed kennen.

VOORBEELDEN

Los van de kernconcepten die met voorbeelden worden toegelicht, is ook veel andere leerstof in *Samengevat* rijkelijk van voorbeelden voorzien. Niet alleen wordt het hiermee voor leerlingen gemakkelijker om de leerstof te begrijpen, ook wordt het überhaupt aantrekkelijker om de leerstof te bestuderen. Wanneer er sprake is van een voorbeeld geeft het boek dit in de kantlijn weer met het woord *voorbeeld*. Wanneer leerlingen rijtjes met leerstof moeten kennen wordt dit in de kantlijn weergegeven met het woord *kennen*. Dit helpt leerlingen onderscheid te maken tussen leerstof die gestampt dient te

worden en stof die ter verduidelijking of illustratie dient. Overigens lijkt het boek niet overal consequent en wordt hier en daar in de kantlijn ook *kennen* genoteerd wanneer het niet om een rijtje met leerstof gaat. Dit werkt verwarrend.

LEERTIPS

Een grote meerwaarde van *Samengevat* zijn de acht leertips. Deze tips gaan verder dan een opsomming met algemene tips; ze zijn toegespitst op specifieke delen van de leerstof. Hiermee laten de auteurs goed zien dat ze getracht hebben het boek vanuit het perspectief van de leerling te schrijven. Met de tips wordt erkend dat verschillende leerlingen verschillende voorkeuren van leerstijlen hebben. De tips moedigen leerlingen aan ook eens te leren op een andere manier dan de manier die zij gewoon zijn. Hiermee kunnen leerlingen de leerstof zich wellicht sneller en effectiever eigen maken.

Al met al is *Samengevat* een aansprekend boek dat niet alleen de leerstof voor leerlingen samenvat, maar dat leerstof ook uitlegt en rijkelijk van voorbeelden voorziet. Samen met de leertips kan dit boek dan ook een grote hulpbron voor leerlingen zijn in de voorbereiding op hun centraal eindexamen. ♦

S. van den Broek & C. Meijs, SAMENGEVAT MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN HAVO, Thieme-Meulenhoff, Amersfoort, 2020

Rogier, Braspenninx, Ties Pauwels, Koen Vossen & Winifred Wouters, SAMENGEVAT MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN VWO, Thieme-Meulenhoff, Amersfoort, 2020

EEN KIJKJE IN KLAS BIJ TWEDEGRAADSLERARENOPLEIDER IMANE BENTAHER

'DE WAT-VIND-JE-DIDACTIEK OVERSTIJGEN'

Wie zijn de tweedegraadslerarenopleiders eigenlijk? Hoe proberen ze een nieuwe generatie docenten maatschappijleer op te leiden en waar lopen ze tegenaan? Op welke manier probeert hun opleiding nieuwe docenten goed op hun toekomstige professie voor te bereiden? Deze vragen hoopt *M&P* te beantwoorden in een nieuwe serie over de tweedegraadslerarenopleider maatschappijleer. In dit nummer komt Imane Bentaher aan het woord.

KOEN DOGTEROM

Al drie jaar is Imane Bentaher lerarenopleider aan de Hogeschool van Amsterdam. Zij werkt zowel bij de opleiding Maatschappijleer als bij de opleiding Nederlands. Hoewel de vakken niet binnen hetzelfde cluster vallen is Bentaher ervan overtuigd dat deze twee vakken afhankelijk van elkaar zijn. Hoe ziet zij de verhouding tussen deze vakken en wat hoopt zij bij de toekomstige docenten maatschappijleer te bereiken?

Al snel vertelt Bentaher over het ontstaan van haar interesse in het vakgebied van maatschappijleer. Op haar middelbare school was ze lid van de schoolkrantredactie. Hierdoor kwam zij in aanraking met het schrijven over maatschappelijke problemen. Deze ervaring heeft er mede voor gezorgd dat ze na de afronding van haar havo-opleiding direct aanving met de opleiding tot leraar maatschappijleer.

NEDERLANDS & MAATSCHAPPIJLEER

Tijdens haar eerste drie jaar van haar stage kwam Bentaher erachter hoe belangrijk het hebben van een gefundeerd standpunt is en welke rol taal daarbij speelt. Dat wekte haar interesse voor het vak Nederlands. Ze raakte ervan overtuigd dat het belangrijk is om binnen een school een taalrijke context aan te bieden. Maatschappijleer is een talig vak met veel abstracte sociaal-wetenschappelijke concepten. Het is van belang dat leerlingen onderlegd raken in het hanteren van deze abstracte concepten. Taal en denken liggen in elkaars verlengde. Je geeft leerlingen een instrument in handen om met de nodige begrippen de wereld om hen heen te interpreteren en analyseren. Maatschappijleer is bij uitstek het vak waar je leerlingen op gestructureerde wijze genuanceerd kunt leren denken en spreken. Dat kan alleen in een taalrijke context, gecreëerd door goed opgeleide en bevoegde docenten. Bentaher heeft zich verder geschoold tot leraar Nederlands om de taaldidactiek te leren kennen, zodat zij deze effectief tijdens haar lessen maatschappijleer kon inzetten.

ERVARINGSDESKUNDIGE

Voordat ze aan haar carrière op de Hogeschool van Amsterdam begon werkte Bentaher tien jaar lang op verschillende middelbare scholen (het Sweelinck College, het Huygens College en het Calandlyceum). In deze jaren heeft ze zich verdiept in de technieken van gespreksvoering bij maatschappijleer en in het bijzonder met vmbo'ers. Vanuit de Hogeschool van Amsterdam werd zij regelmatig uitgenodigd deze kennis en praktijkervaring met de lerarenopleiders te delen. Regelmatig gaf ze gastlessen aan de Faculteit Onderwijs & Opvoeding van de hogeschool. Tijdens haar eerstegraadsopleiding heeft ze onderzoek gedaan naar de vraag hoe het mondelinge uitdrukkingsvermogen van jongeren kan worden vergroot. Het doel is om de spreekvaardigheid van leerlingen te vergroten zodat ze op basis van heldere en overtuigende argumenten hun standpunten kunnen uitwisselen. Dit stelt hen in staat te laten zien dat ze actief over de lesstof nadenken.

GOEDE MAATSCHAPPIJLEERDOCENT

Wat zijn nu aspecten die kenmerkend zijn voor een goede docent maatschappijleer? In de ogen van Bentaher is het belangrijk dat een docent maatschappijleer actief de ontwikkelingen in zijn vakgebied bijhoudt. Dit betekent concreet de ontwikkelingen in de sociale wetenschappen volgen en vakbladen lezen. Verder moet hij kritisch durven te zijn: vragen stellen over wat hij ziet gebeuren en een nieuwsgierigheid bezitten om zijn doelgroep goed te leren kennen. Van belang is daarbij dat de docent op de hoogte is van waarmee leerlingen zich bezighouden; uiteraard niet met het doel om te worden zoals zij zijn of zich zoals zijn leerlingen te gedragen, maar wel om goed op de hoogte te zijn van de beginsituatie om daarbij aan te sluiten. Daarvoor dient een leraar uitstekend te weten wat een adolescent zoal bezighoudt en, hoe vervelend soms ook, tijd te investeren om zich met zaken bezig te houden die wellicht niet tot zijn eigen smaak behoren.

Imane Bentaher

MOTIVATIE STUDENTEN

Bentaher vertelt dat ze tijdens haar vakdidactiekcolleges twee beren op de weg ziet. De eerste demotiverende factor voor studenten is wanneer zij erachter komen dat het cijfer voor maatschappijleer wordt gecombineerd met vakken als culturele en kunstzinnige vorming of lichamelijke opvoeding. Daarnaast levert maatschappijleer een compensatiepunt op voor het examen wat ertoe leidt dat sommige scholen druk opvoeren op docenten om de leerlingen van een hoog cijfer te voorzien.

Op veel scholen worden de maatschappijvakken in de onderbouw gecombineerd in het cluster Mens & Maatschappij. Volgens Bentaher is het probleem hierbij dat het curriculum voor de onderbouw zeer ruim is geformuleerd waardoor docenten alle kanten op kunnen. Dat hoeft niet verkeerd te zijn. Op sommige scholen is een leerlijn die aansluit op de bovenbouw goed geregeld, maar het kan bijvoorbeeld voorkomen dat onderwerpen als democratie en rechtsstaat nog niet zijn behandeld als leerlingen in de derde klas de maatschappijleerles binnenstappen. Als de onderwerpen wel zijn besproken is het

de vraag of een docent aardrijkskunde de juiste vertaalslag kan maken van het complexe onderwerp democratie naar de manier waarop de sociale wetenschappen democratie benaderen.

ACTUALITEIT

Tijdens haar colleges vakdidactiek hoort Bentaher gelukkig ook dat studenten vaak veel plezier halen uit het bespreken van de actualiteit met leerlingen. Aan de hand van de maatschappijleerbenadering van actualiteit hebben studenten een concrete didactiek om betekenisvolle actualiteitenlessen te verzorgen die het niveau van 'wat vind je daarvan' overstijgt. Bentaher benadrukt bij haar studenten dat het in de eerste plaats van belang is dat leerlingen een sociaalwetenschappelijke woordenschat krijgen aangereikt waarmee ze het gesprek kunnen aangaan. Het belang van een goede taalvaardigheid mag hierbij niet worden onderschat.

De tweede demotiverende factor is de inspanningsverplichting die op het mbo voor het burgerschapsonderwijs geldt. Aan dit laatste gegeven zit natuurlijk ook een positieve kant. Het betekent dat studenten van de lerarenopleiding maatschappijleer meer invloed kunnen uitoefenen op de keuze voor onderwerpen die zij van belang achten en daarmee beter aansluiten bij wat zij vanuit hun (toekomstige) professionele rol denken dat belangrijk is. Helaas treffen zij in hun stages veel te vaak onbevoegde collega's die burgerschap verzorgen en ook het niveau van de lessen burgerschap laat vaak te wensen over.

POLITIEKE VORKEUR

Regelmatig komt er, vaak van buiten het onderwijs, een discussie op gang over de vraag of leraren niet 'te links' zijn. Volgens Bentaher doet de 'linksheid' van docenten er niet toe, zolang zij aantoonbaar de benaderingswijzen van maatschappijleer hanteren. Dat is de ruggengraat van ons vak. Juist door het gebruik van deze verschillende perspectieven, door gebruik van de invalshoeken, ontstaat in de klas het gesprek over het maken van gefundeerde keuzen. Door de perspectieven te bespreken die binnen de context van de democratische rechtsstaat en de Grondwet bestaan voorkom je het opdringen van één bepaalde voorkeur. Uiteindelijk is dat waar het bij maatschappijleer om gaat.

Tot slot wil Imane Bentaher de toekomstige generatie maatschappijleerdocenten meegeven voor het vak te blijven opkomen want 'ons vak doet ertoe'. Blijf geïnteresseerd in de doelgroep van het (v)mbo want juist zij hebben goedopgeleide docenten nodig. Alleen een goed opgeleide en bevoegde docent kan de professionele vertaalslag van complexe, waardevolle onderwerpen naar de belevingswereld van de leerlingen maken. ♦

DOCENTEN EN LEERLINGEN OVER HET NIEUWE PROGRAMMA MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN

WAT VINDEN ZE ERVAN?

Een volledig vernieuwd examenprogramma: als dat maar goed gaat. Dat dachten veel docenten toen in 2017 het nieuwe programma maatschappijwetenschappen een feit was. Docenten hielden hun adem in en moesten wennen aan de nieuwe structuur van concepten en contexten. Is het vak aantrekkelijker geworden en heeft het meer om het lijf dan voorheen? Kunnen de meeste docenten er mee uit de voeten en wat vinden de leerlingen zelf eigenlijk?

HAN NOORDINK

Vanaf 2018 deed SLO (Nationaal expertisecentrum curriculumontwikkeling) onderzoek onder docenten en leerlingen naar hun ervaringen rondom het nieuwe programma maatschappijwetenschappen. Dat programma had een complete metamorfose ondergaan en is opgebouwd rondom de concept-contextbenadering: een aantal concepten uit de sociologie en politicologie vormt het denkgereedschap dat op allerlei maatschappelijke contexten kan worden toegepast.

Heeft het programma gebracht wat het beoogde, namelijk dat leerlingen op deze wijze de soms complexe maatschappelijke ontwikkelingen en issues zouden kunnen duiden, en zijn leerlingen dankzij dit programma beter voorbereid op een sociale studierichting in het hoger onderwijs?

In totaal vulden 99 docenten maatschappijwetenschappen en 591 leerlingen uit de examenjaren havo-5 en vwo-6 het afgelopen voorjaar een vragenlijst in. Dat gebeurde eerder in 2018, onder docenten en leerlingen van havo-4 en vwo-4, en in 2019, alleen onder docenten. Het volledige rapport is inmiddels beschikbaar op de website van SLO.¹

TEVREDENHEID DOCENTEN

Om maar met de deur in huis te vallen: de meeste docenten zijn tevreden over het programma. Opvallend daarbij is dat havodocenten duidelijk meer tevreden zijn dan vwo-docenten. Dit is opvallend omdat verderop is te lezen dat het programma en de concepten voor de havo in tijd en wat betreft niveau toch wat kritischer worden beoordeeld.

Docenten vinden in het algemeen dat het programma de leerlingen een goede voorbereiding op een vervolgstudie is. Iets meer dan de helft vindt de concept-contextbenadering een stevig fundament voor het vak. Ook vinden ze dat het werken met hoofd- en kernconcepten de leerlingen helpt verbanden te leggen tussen structuren, processen en vraagstukken van de samenleving. Vwo-docenten vinden in meerderheid dat de sociaalwetenschappelijke paradigma's een relevante aanvulling zijn voor het vwo-programma. Iets meer dan de helft van de docenten geeft aan dat het verschil tussen de havo en het vwo goed is. Een derde vindt dit verschil te klein. Vwo-docenten vinden dat het programma voldoende tot goed aansluit bij de leerling, een vijfde van de havodocenten vindt dat dit echter onvoldoende het geval is. Het ontbreekt nog aan goed lesmateriaal, vinden de meeste docenten.

LASTIG VOOR HAVOLEERLINGEN

Docenten zijn niet onverdeeld gelukkig met de kernconcepten. Over het algemeen is men wel tevreden met de keuze daarvan (op het vwo meer dan op de havo), maar met name de (minder taalvaardige) havoleerlingen

hebben moeite met de omschrijvingen van die concepten. Ze zijn vaak te abstract of te lang, zo vindt een deel van de docenten. Naar hun mening hikken de leerlingen ook aan tegen de te abstracte concept-contextbenadering.

6 WE BEREIKEN NU NIET WAT WE WILLEN BEREIKEN, OMDAT DE KERNCONCEPTEN TE MOEILIJK ZIJN OMSCHREVEN. HET PROGRAMMA VIND IK ZELF WEL HEEL LEUK. IK HAD GRAAG ZELF DIT PROGRAMMA WILLEN VOLGEN ALS LEERLING. | HAVODOCENT 9

PROGRAMMA EN DOMEINEN

Docenten ervaren het programma niet als overladen. Ze geven meestal aan dat het in de beschikbare leerjaren past. Zoals te verwachten viel, is dat sterker het geval in het vwo dan in de havo.

Docenten zijn over het algemeen tevreden over de domeinen: bij de havo met name de domeinen *C Maatschappelijke verschillen* en *D Veiligheid*, bij het vwo met name de domeinen *C Machtsverhoudingen in de wereld*, *F en G Analyse van een sociale/politieke actualiteit*.

Er zijn echter ook docenten die naar het vorige programma hunkeren; ze missen de vertrouwde thema's criminaliteit en rechtsstaat, massamedia en politieke besluitvorming. Er is relatief veel behoefte aan nascholing. Vooral in het ontwikkelen van toetsvragen en in de sociaalwetenschappelijke paradigma's (vwo). Ook worden de analysevaardigheden genoemd.

6 IK ZIE NA DRIE JAAR IN WELKE VOORDELEN DIT NIEUWE PROGRAMMA HEEFT, ONDANKS DAT IK ENORM MOEST WENNEN. OPDRACHTEN VAN LEERLINGEN ZIJN VAN EEN VEEL HOGER NIVEAU! | HAVO/VWO-DOCENT 9

6 HET VAK MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN IS EEN FANTASTISCH VAK: INZICHT IN SAMENLEVING EN VERHOUDINGEN. HET ZORGT ERVOOR DAT JE JE DIRECTE OMGEVING EN ANDERE OMGEVINGEN BETER BEGRIJPT EN ER DUS VEEL MEER POSITIEF BIJ BETROKKEN RAAKT. 9 - VWO-LEERLING

LEUK, BELANGRIJK, INTERESSANT

Leerlingen uit het examenjaar (tweede lichting havo; eerste lichting vwo) zijn het in ruime meerderheid met elkaar eens: maatschappijwetenschappen is best een leuk en interessant vak, maar twee derde vindt het ook een moeilijk vak. Havo-leerlingen vinden dat meer dan vwo-leerlingen. Op de vraag of het vak meer moeite kost dan andere vakken zijn de meningen verdeeld. De meeste leerlingen vinden maatschappijwetenschappen een belangrijk vak: wat zij leren is buiten school goed te gebruiken en de wereld en actuele ontwikkelingen zijn beter te begrijpen. Leerlingen voelen zich niet per se meer betrokken bij de samenleving door het vak. Maatschappijwetenschappen wordt gezien als een leervak, maar ook als een vak waar je leert argumenteren en onderzoeken. Veel leerlingen kiezen het vak omdat het interessant is en goed in het profiel past - een minderheid vanwege de vervolgopleiding.

6 IK VOND DE DEFINITIES VAN DE HOOFD- EN KERNCONCEPTEN VAAK ERG ABSTRACT. HET IS DAN OOK MEER STAMPEN, IN PLAATS VAN DENKEN. 9 - HAVOLEERLING

TE DOEN, MAAR STAMPEN

De meeste leerlingen zien wel in dat de concepten goed te gebruiken zijn om maatschappelijke vraagstukken te onderzoeken. Zo was het programma ook bedoeld. Ze vinden de definities goed te begrijpen en het werken met concepten goed te doen. Beduidend minder havo-leerlingen (de helft) dan vwo-leerlingen (bijna driekwart) vindt de definities goed aan te leren. Is het oordeel van de leerlingen in dit opzicht dan milder dan dat van de docenten? Niet helemaal. Op het eind van de vragenlijst konden leerlingen nog hun reactie kwijt. Relatief veel leerlingen nemen hier de moeite om in eigen bewoordingen aan te geven dat ze ontevreden zijn over met name de definities van de hoofd- en kernconcepten. De term *stampen* komt regelmatig voorbij.

CONTEXTEN

Zowel havo- als vwo-leerlingen vinden de actualiteit (de domeinen F en G) het meest interessant. Van de vier (overige) contexten vinden de havo-leerlingen (zoals docenten ook aangeven) *Maatschappelijke verschillen* het meest interessant; de context bij *Verandering* vinden ze het minst interessant. Wellicht omdat hier in de vragenlijst geen concrete context bij is genoemd; scholen kunnen hier immers hun eigen context kiezen. Ze typeren deze context ook als de moeilijkste.

De meeste interesse van de vwo-leerlingen gaat uit naar de contexten *De moderne westerse samenleving* en *Machtsverhoudingen*; het minst naar *Natievorming en de rol van de staat*. Deze context wordt ook het moeilijkst gevonden. Opvallend is dat geen van de overige contexten overwegend moeilijk wordt gevonden.

Fijn om te horen dat leerlingen over het algemeen vinden dat ze door de docent goed op het schoolexamen en het centraal examen zijn voorbereid. Ze weten ook welk soort vragen ze kunnen verwachten.

HOE VERDER?

Laat het onderzoek zien dat er op termijn veel veranderingen in het programma nodig zijn? Nog niet direct. Het gaat om de eerste prille ervaringen met een programma dat fundamenteel is vernieuwd. De meeste leerlingen zien het vak zitten en zijn er tevreden over. Ze vinden dat de concepten - hoe moeilijk en abstract soms - goed zijn te gebruiken om de samenleving te begrijpen. Het verschil tussen het havo- en vwo-programma is in de keuze en invulling van de contexten herkenbaar. In dit opzicht is maatschappijwetenschappen een lichtend voorbeeld voor andere vakken waarbij de differentiatie veel minder uit de verf is gekomen. In het kader van Curriculum.nu zullen over enkele jaren de examenprogramma's van alle vakken in de bovenbouw worden herzien. De bevindingen van dit onderzoek zullen dan zeker worden meegenomen. ♦

Noot

1. Het hele rapport leest u op de website van SLO: www.slo.nl/curriculumevaluatie.

Han Noordink is verbonden aan SLO, Nationaal expertisecentrum curriculum-ontwikkeling, in Amersfoort.

Wist u dat...

... het CDA het grootste aantal Tweede Kamerzetels ooit behaalde? Zowel in 1986 als in 1989 gingen er 54 zetels naar het CDA.

... het gemiddeld opleidingsniveau van nieuw verkozen Kamerleden al decennialang stijgt? In 2015 lag het percentage hoogopgeleide in de Tweede Kamer zelfs op 96 procent.

... het aantal te verdelen Tweede Kamerzetels op 6 november 1956 werd verhoogd van 100 naar 150 zetels?

... de kiesgerechtigde leeftijd sinds 1972 op 18 jaar is gesteld. Voor die tijd hadden burgers kiesrecht vanaf 21 jaar.

DE DIMENSIES VAN HOFSTEDE EN HUN BETEKENIS TIJDENS DE CORONAPANDEMIE

DUIDING VAN CORONAMAATREGELEN

Alweer een jaar geleden (februari 2020) overleed sociaal psycholoog Geert Hofstede. Hofstede verwierf bekendheid met de ontwikkeling van dimensies om culturen van elkaar te onderscheiden. In de lessen van vele collega's heeft deze professor een plek veroverd en zijn dimensies bij maatschappijwetenschappen zelfs verplichte kost. Maar hoe vertrouwd zijn docenten met het werk van Hofstede en wat leren de dimensies ons over de verschillen in de aanpak van het virus dat nog steeds de hele wereld in zijn greep heeft?

VINCENT DE GEUS

Geert en Gert Jan Hofstede (foto: Gerard Veerling)

In de jaren zeventig kreeg Geert Hofstede binnen het bedrijf IBM de beschikking over een grote hoeveelheid onderzoeksmateriaal. Dit materiaal bevatte data over de voorkeuren van collega's uit meer dan vijftig verschillende landen. Hofstede liet hier analyses op los. In de daaropvolgende jaren slaagde Hofstede erin vier dimensies te herkennen op basis waarvan hij nationale culturen van elkaar kon onderscheiden. Dit waren de dimensies: *machtsafstand*, *individualisme-collectivisme*, *masculiniteit-femininiteit* en *onzekerheidsvermijding*. Enkele jaren later openbaarde Michael Bond een data-analyse van de Chinese Value Survey. Deze data verhieldden zich redelijk goed tot de IBM-data van Hofstede. Uit de data van Bond kon echter een nieuwe dimensie worden ontwaard: de dimensie *langetermijn-kortetermijngerichtheid*. Hofstede nam deze vijfde dimensie over in zijn werk. In 2010 kwam Michael Minkov op basis van data van de *World Values Survey* tot nog een nieuwe dimensie die Hofstede als zesde dimensie aan zijn werk toevoegde: *uitbundigheid-terughoudendheid*. In het boek *Allemaal andersdenkenden* (Contact, 2005) schrijft Hofstede honderden pagina's over de dimensies in verschillende contexten en de implicaties hiervan. Ook vandaag de dag werken nog

steeds tienduizenden studenten en professionals met het werk van Hofstede.

ONDERWIJS

Zoon Gert Jan Hofstede werkt als hoogleraar aan de Universiteit van Wageningen en is zeer vertrouwd met het werk van zijn vader. In latere edities van het boek *Allemaal andersdenkenden* treedt Gert Jan bovendien als medeauteur op. Voor de totstandkoming van dit artikel confronteren we hem met leerstof over de dimensies uit de *Syllabus Maatschappijwetenschappen*. Gert Jan is hier niet erg van onder de indruk. Hij benadrukt dat de dimensies van culturen dieper gaan dan het denken van mensen. Het gaat over levensdoelen en over de topografie van de sociale wereld. Om in het onderwijs betekenis aan de dimensies te geven is het volgens Gert Jan belangrijk te starten vanuit ervaringen van leerlingen. Vanuit ervaringen kan met leerlingen het gesprek over hun denkbeelden in relatie tot de culturele dimensies worden aangaan. Mag je God, of Mohamed, in grapjes gebruiken? Mag je hun naam noemen? Dan gaat het over machtsafstand. Is je seksuele identiteit belangrijk? Dan gaat het over kortetermijnoriëntatie ('Er kan maar één ding waar zijn').

Wist u dat...

... het opkomstpercentage in 1998 een dieptepunt bereikte? Het opkomstpercentage was toen 73,3 procent. Bij de laatste Tweede Kamerverkiezingen in 2007 lag het opkomstpercentage op 81,9 procent.

... er regelmatig over afnemend historisch geheugen van Kamerleden wordt geklaagd, maar dat naar verwachting toch circa vijftig Tweede Kamerleden na de komende verkiezingen niet zullen terugkeren? Het langst zittende Kamerlid is overigens Kees van der Staaij (SGP). Hij is inmiddels 22 jaar Kamerlid.

ONZEKERHEIDSVERMIJDING

De dimensie die voor leerlingen wellicht het lastigst is te vatten is de dimensie van onzekerheidsvermijding. Het gaat hier over vermijding van onduidelijkheid, onzekerheid en vermijding van stress. In hoeverre voelen mensen zich bedreigd in onzekere en onbekende situaties? Gert Jan Hofstede benadrukt dat het bij deze dimensie niet gaat over het vermijden van risico's of over het volgen van regels. Het kan wel gaan over het vermijden van *onbekende* risico's. In landen met een hoge onzekerheidsvermijding spelen vaste gewoonten en rituelen daarom een belangrijk rol. Ook zijn structuren en het kennen van de waarheid van belang. Hoe zien we onzekerheidsvermijding in het onderwijs terug? In onzekerheidsvermijdende culturen houden studenten of leerlingen van precies omschreven doelstellingen, van gedetailleerde taken en van strikte roosters. In deze culturen verwachten mensen dat nauwkeurigheid wordt beloofd. In laag onzekerheidsvermijdende culturen houden leerlingen van open leersituaties met vaag geformuleerde doelstellingen. Mensen hebben daar een grotere hekel aan structuur. Van docenten wordt niet verwacht dat zij alle antwoorden hebben en ouders worden door scholen in deze landen sterker bij het leerproces van leerlingen betrokken.

VERTROUWD RISICO

Wellicht opvallend is dat er een positief verband bestaat tussen onzekerheidsvermijding en de toegestane maximumsnelheid op snelwegen in een land. Hogere onzekerheidsvermijding betekent harder rijden, zoals in Duitsland. Dit verband laat goed zien dat het bij onzekerheidsvermijding niet om risicovermijding gaat. Hofstede legt in zijn boek uit dat hard rijden een *vertrouwd* risico is waar men zich in hoog onzekerheidsvermijdende landen minder druk over maakt. Bij hoge onzekerheidsvermijding gaat het over *onbekende* risico's die men uit de weg wil gaan. Uit data van de *World Values Survey 1990-1993* blijkt dat mensen minder gelukkig zijn in landen met een hoge onzekerheidsvermijding en dat er meer stress en angst bestaan. Dit geldt wereldwijd. Ook zijn er in deze landen meer zorgen over geld en gezondheid. Een hoge onzekerheidsvermijding blijkt ook gepaard te gaan met conservatieve investeringen en met aarzeling tegenover nieuwe producten en technieken.

CORONABELEID

Nu we nog steeds dagelijks met de gevolgen van de coronapandemie worden geconfronteerd, is het interessant te focussen op de dimensies in relatie tot corona. Gert Jan Hofstede schreef hier eerder een blog over. Hij verwacht dat mensen in onzekerheidsvermijdende culturen zich beter houden aan de hygiënevoorschriften. Zij zijn dit in hun cultuur al sterker gewend om daarmee onbekende risico's te vermijden. In landen die niet sterk onzekerheidsvermijdend zijn, zoals Nederland, het Verenigd Koninkrijk en Zweden, zijn mensen wellicht minder zorgvuldig

met hygiëne. In de minder onzekerheidsvermijdende landen is verder zichtbaar dat overheden in eerste instantie aarzelden bij het nemen van stevige maatregelen tegen het coronavirus. Men was er minder huiverig voor de nog onbekende impact van het virus. Ook de andere dimensies zijn met het coronavirus in verband te brengen. In landen met een kleine machtsafstand bestaat een sterk sociaal contract. Mensen houden zich aan maatregelen, ook als die niet worden afgedwongen. Zo bleven veel mensen in Nederland in het voorjaar thuis en hielden ze afstand zonder dat dit in eerste instantie door de overheid werd afgedwongen.

GEDRAG

De mate van masculiniteit in een cultuur vindt zijn weerklank in het taalgebruik van mensen over het coronavirus. Zo is het taalgebruik in masculiene landen harder en werd er gesproken over een oorlog tegen het coronavirus, terwijl dit taalgebruik in feminiene landen veel minder hard was. Landen die gericht zijn op de lange termijn, zijn volgens Hofstede goed in staat om gedrag aan te passen. Dit zagen we vooral in Singapore, Zuid-Korea, Taiwan, Japan en ook in China. Deze landen slaagden erin via stevig ingrijpen het aantal virusbesmettingen laag te houden. De mate van individualisme is relevant bij het naar voren brengen van impactvolle informatie. China werd in het voorjaar fel bekritiseerd over de lage snelheid waarmee informatie over het coronavirus werd gedeeld. Binnen de collectivistische Chinese cultuur hebben mensen hun eigen rol en kan het schadelijk zijn buiten je rol te treden. Zo moest de Chinese arts Wen Liang zich in december 2019 voor de politie verantwoorden voor het verspreiden van informatie over het coronavirus. De autoriteiten karakteriseerden het als het verspreiden van valse geruchten. De houding van de Chinese autoriteiten illustreerde daarmee ook de bestaande masculiniteit, de grote machtsafstand en de langetermijngerichtheid van de Chinese cultuur.

CULTUUR

We zien dat de dimensies een jaar na het overlijden van Geert Hofstede nog allerminst aan betekenis hebben verloren. Wat begon met een dataset binnen IBM, maakt ons vandaag de dag duidelijk hoe bepalend cultuurverschillen voor ons leven in een pandemie zijn. Waar we wereldwijd met hetzelfde virus te maken kregen, zijn de gevolgen zeer uiteenlopend. Waar mensen in bepaalde delen van de wereld het normale leven alweer lang en breed hebben opgepakt, zitten anderen in een tweede of derde lockdown en lijken alleen grote aantallen vaccinaties in die delen van de wereld in staat te zijn het normale leven terug te brengen. ♦

Verwijzingen

- Hofstede, Geert & Gert Jan Hofstede, *Allemaal andersdenkenden, omgaan met verschillen*, Uitgeverij Contact, Amsterdam/Antwerpen, 2005.
- <https://geerthofstede.com/boss-blog-9-corona-across-cultures>.

'IEDERE INLEIDING IN EEN WETENSCHAP SCHIET TEKORT'¹

In deze *M&P*-jaargang leidt Koen Vossen enkele (Nederlandstalige), voor maatschappijleerdocenten relevante, inleidende werken voor de sociologie en politicologie in. In de komende twee nummers besteedt hij aandacht aan de sociologie.

KOEN VOSSEN

De sociologen Jacques van Doorn en Cor Lammers schreven in 2008 dat elk inleidend boek tekortkomingen kent. Hierbij moet worden gedacht aan de invloed van kleuring door persoonlijke voorkeuren en onderzoekstradities tot aan de discussie over wenselijkheid om enkele sociologen als 'klassiekers' te kronen en de daaruit voortvloeiende canonvorming. Wat belooft dit voor een inleiding van inleidingen?

METHODIEK

De vorig jaar overleden socioloog Joop Goudsblom beschreef in het inleidende werk *Balans van de sociologie* (1974) de sociologie aan de hand van de vier criteria: systematiek, reikwijdte, precisie en relevantie. Uit het onderstaande overzicht worden de volgende vier werken aan de hand van deze criteria bestudeerd:

M&P 2021-1	<i>Grondbeginselen der sociologie</i>	Hugo de Jager, Albert L. Mok & Pauke Berkers	2014
	<i>Sociologie, een inleiding</i>	Mark Elchardus, Bram Spruyt & Christophe Vanroelen	2014
M&P 2021-2	<i>Sociologie en de moderne samenleving</i>	Jacques van Hoof en Joris van Ruysseveldt (eindredactie)	1996 (2008)
	<i>Het speelveld, de spelregels en de spelers?</i>	Jan Vranken, Geert van Hootegem & Erik Hendriks	2013

Dit is een allesbehalve complete lijst, maar desalniettemin betreft het vier werken die, zoals zal blijken, ondersteunend kunnen zijn voor docenten in alle maatschappijleervakken.

GRONDBEGINSELEN DER SOCIOLOGIE

Sinds de eerste druk, in 1964, is *Grondbeginselen der sociologie* van Hugo de Jager, Albert Mok en Pauke Berkers al meerdere malen herzien. In de inleiding plaatsen de auteurs het algemene leerdoel van waaruit het gehele boek is geschreven: 'de lezer laten zien hoe mensen op tal van verschillende manieren met elkaar omgaan en hoe sociologen die boeiende processen in woorden proberen te vangen'.

Systematiek

Het boek is op het oog logisch opgebouwd. Het begint met een gebiedsbepaling (wat verstaan we onder sociologie?), vervolgens beschrijven de auteurs de interactie tussen mensen, bespreken zij sociale kaders (hoe bepalen structuren,

sociale ongelijkheden en/of cultuur de omgang tussen mensen?) en beschrijven de auteurs ter afsluiting hoe de drie voorafgaande onderdelen samenkomen: wat zorgt ervoor dat een samenleving stabiel blijft en/of beweegt?

Zoals de naam van het boek doet verwachten wordt het huis van de sociologie steen voor steen opgebouwd, met daarbij een sterke nadruk op de interactie en sociale relaties.

Reikwijdte

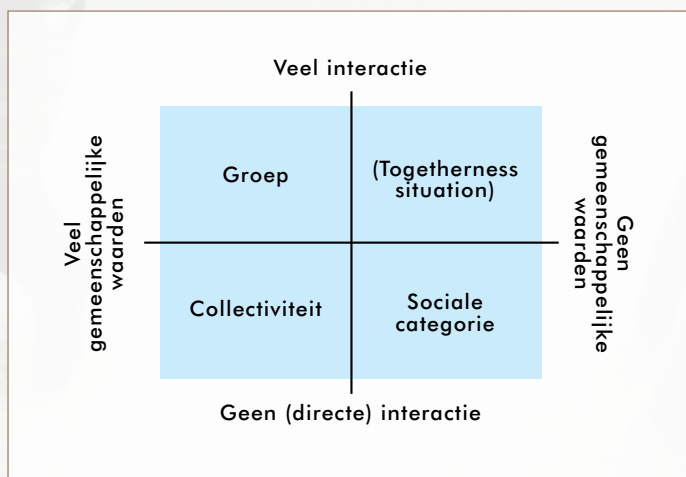
Het boek beschrijft veel theoretische en empirische fenomenen uit de sociologie en schuwt daarbij niet de wisselwerking tussen actoren, individuen, groepen, collectiviteiten, structuren en veranderingen; kortom, een groot gedeelte van het sociale.

Precisie

De auteurs beschrijven uitgebreid en nauwkeurig het begrippen- en theorieënapparaat van de sociologie. Zoals het overkoepelende leerdoel ook laat blijken zien zij sociologie als het in woorden proberen te vangen van sociale processen. De auteurs bespreken dan ook nauwkeurig wat woorden en begrippen betekenen en hoe zij tot stand komen. De auteurs noteren nauwkeurig de verschillende socialisatievormen (enculturatie en acculturatie) door onderscheid te maken op niveau: tijd, geografische ruimte en sociale ruimte. Cultuuroverdracht is macroniveau; enculturatie is socialisatie op microniveau in een specifieke tijd; acculturatie is socialisatie op microniveau in een nieuwe geografische en/of sociale ruimte. De geformuleerde leerdoelen zijn, daarentegen, minder precies omschreven en doen soms een beetje losjes aan. Dit hoeft op zich geen probleem te zijn, gezien de inhoudsopgave en uitgebreide begrippenlijsten.

Relevantie

Grondbeginselen der sociologie is een praktisch en hanteerbaar boek voor iedere docent in het maatschappijleeronderwijs. Het biedt een duidelijke en overzichtelijke inleiding in sociologisch denken en stimuleert tevens dit denken door middel van opdrachten. Een mooi voorbeeld van de relevantie is de schematische weergaven van de verschillen/overeenkomsten tussen groepen/collectiviteiten en sociale categorieën.

Voor de docent die theoretisch meer uitdaging wenst is het boek wellicht geen aanrader, aangezien paradigmatisch denken niet wordt besproken. In het eerste deel van het boek wordt wel genoteerd dat er binnen de sociologie verschillende tradities en *stijlen* zijn, maar dit gaat niet veel verder dan een opsomming van enkele inhoudelijke accentverschillen. Dit betekent echter niet dat er geen oog is voor perspectieven in de sociologie: ze beschrijven wel dat er vier benaderingen van het sociale leven zijn: idealistisch of materialistisch in combinatie met historisch of ahistorisch.

SOCIOLOGIE, EEN INLEIDING

Sociologie als een avontuur en als een ambitie. De auteurs van *Sociologie, een inleiding*, Mark Elchardus, Bram Spruyt en Christophe Vanroelen, hanteren een historische en wijsgerige invalshoek. In plaats van een beschrijving van wat sociologen denken, pretendeert deze inleiding zelf te beschrijven waarom sociologen denken zoals zij denken.

Systematiek

Het boek bestaat uit zes delen: (i) De sociologie ontdekken, (ii) Bouwstenen van de samenleving, (iii) Macht en ongelijkheid, (iv) Modernisering, (v) Een wereld van organisaties en (vi) Samenleving vandaag. Elk deel valt uiteen in een variëteit van hoofdstukken en onderwerpen. Waarbij de logica per hoofdstuk te omschrijven is als: leerdoelen → case → samenvatting → theorie → verdieping in de vorm van een bekende socioloog → opdrachten/aanraders.

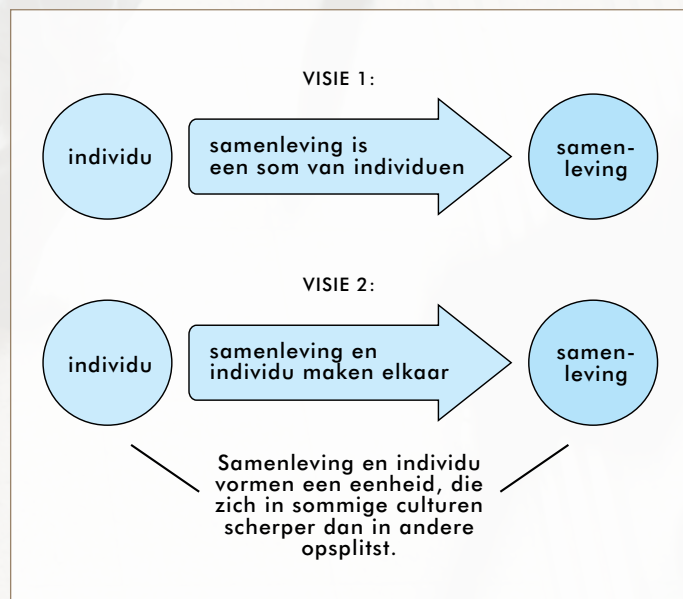
Reikwijdte

Een meer filosofische inslag resulteert ook in een zelfpositionering met betrekking tot de paradigma's. De auteurs geven aan dat zij een voorkeur voor collectivistische (lees: structuur-) benaderingen hebben. Daardoor bespreken zij minder meer actorgerichte sociologie/sociale wetenschap. Dit betekent niet dat zij hier geen aandacht aan besteden. De rationele-keuzetheorie wordt bijvoorbeeld netjes uitgewerkt.

Het deels canoniseren (bekende sociologen etaleren) kan iets engs hebben; het verabsoluteert hun status, maar het zorgt wel voor een brede scope. Naast het sociale (socialisatie, stratificatie, criminaliteit, enzovoort) wordt ook over politieke onderwerpen gesproken.

Precisie

Begrippen zoals paradigma's worden niet van definities voorzien. Lopende de tekst dient de lezer een beeld te krijgen van betekenissen. Daarentegen worden aannamen en redematies wel haarfijn blootgelegd. Een illustrerend voorbeeld is de visualisatie van twee visies op de relatie individu-samenleving:

Relevantie

Het boek is absoluut relevant voor de docent die voornamelijk de *waarom*-vragen en fundamenten van het sociologische denken beter wil overbrengen/begrijpen. Het gebruikt deels dezelfde woorden, begrippen en onderwerpen als veel maatschappijleeronderwijsmethoden, maar probeert door middel van wijsgerige en historische beschrijven een verdiepingsslag teweeg te brengen. Neem bijvoorbeeld de toegepaste dimensies waaruit paradigma's/theorieclusters vloeien. Deze manier van kijken naar de sociologische perspectieven maakt inzichtelijk dat de twee moderniseringsideologieën, verlichtingsdenken en de romantiek, (deels) het fundament van de sociologie vormen. ♦

	SPONTANE ORDE	ORDE DOOR SOCIALE CONTROLE
RATIONEEL HANDELEND INDIVIDU	Nutstheorieën	Conflictsociologie
NORMATIEF HANDELEND INDIVIDU	Symbolisch interactionisme (sociaal-constructivisme)	Functionalisme

Noot

1. www.dbnl.org/tekst/door036mode01_01/door036mode01_01_0021.php

Op 17 december van het vorige jaar heeft minister Slob een brief geschreven over de vrijheid van meningsuiting. De brief is in dit nummer reeds besproken. Misschien wilt u mij gunnen daar een aantal kanttekeningen bij te plaatsen. Dit op puur persoonlijke titel.

1. De NVLM heeft telkens deze lijn volgehouden: burgerschap bevorderen zonder maatschappijleer (of aanverwanten) is als taalvaardigheid aanleren zonder Nederlands. Geen participatie in democratische procedures, kritisch denken, of leven in de context van grondrechten, zonder eerst te weten wat de laatste inhouden. De leerling kan alleen (de grenzen van) vrijheid van meningsuiting kennen als hij weet heeft van deze rechten, de werking ervan (bijvoorbeeld in media) en van dilemma's die ontstaan tussen elementen erin; iets weet van ons vak dus. De minister ziet burgerschap (de aangescherpte wet daartoe) als belangrijk, maar gaat niet in op deze kennis. In die zin blijft de brief wat vrijblijvend.
2. Ik twijfel aan de ondersteuning die leraren in hun dagelijkse werkomgeving, bij het lesgeven over grondrechten, zouden moeten krijgen, zoals de brief vraagt. We zien dat scholen niet altijd enthousiast reageren op schoolbrede projecten als een burgerschapsopdracht. Zij hebben soms de neiging op het 'minimale niveau' van de dergelijke eisen te handelen. De Onderwijsinspectie moet controleren, zeker, maar zonder een examenprogramma kan alles met een goed verhaal tot dit soort onderwijs worden gerekend.
3. De brief is niet altijd even consistent. De minister gooit vrijheid van meningsuiting op dezelfde hoop als 'het moeilijke gesprek'. Volgens mij is dat niet hetzelfde.
4. Als opleider van tweedegraadsdocenten reageerde ik wat verbaasd op de aankondiging dat burgerschap in de landelijke kennisbasis van deze opleidingen een plaats moet krijgen. U weet mogelijk van het bestaan van deze kennisbases: zij omvatten letterlijk eindtermen voor leraren(opleidingen). In de landelijke maatschappijleer-kennisbasis staat burgerschap duidelijk en herkenbaar uitgewerkt. In de betreffende introductietekst is ook het verband met maatschappijleer en burgerschap uitgelegd. Kennelijk is de minister daar niet van op de hoogte.
5. In de mediaberichten rondom de dood van Samuel Paty heb ik een 'veilige omgeving' benadrukt. Persoonlijk contact, het kennen van de leerlingen, een welkome houding, rekening houden met ieders achtergronden en zelfs actief het perspectief vanuit die achtergronden proberen in te nemen: in deze inclusieve context is elk les-onderwerp mogelijk. 'Paty' en gebeurtenissen in Nederland wezen op deze interne veiligheid op de scholen. Moeilijker wordt het als deze school- of classesfeer met de buitenwereld in contact komt. De problemen ontstonden nadat mensen *buiten* de school op betreffende lesonderwerpen aansloegen. Hoe gaan we dit voorkomen? Dit lees ik niet terug in de brief, terwijl dit misschien wel de essentie is.
6. Tot slot professionele ruimte. De minister vindt dat leraren dit van hun school moeten krijgen als zij veiligheid in de klas willen bevorderen. In mijn visie (vrij naar Dijsselbloem) zou de overheid moeten gaan over het *wat*, de leraren over het *hoe*. In de brief en het wetsvoorstel burgerschap wordt daarentegen nogal veel *hoe* gevraagd, terwijl bij het *wat* niet naar maatschappijleer wordt verwezen. Tevens vraagt de brief actie van besturen (brede burgerschapsopdracht, veiligheid, enzovoorts); zie punt 2 hierboven. Dan kan juist de neiging ontstaan dat leraren vanuit deze laag weer veel *hoe*-opdrachten krijgen, met als gevolg juist afname van professionele ruimte... De brief vraagt professionele ruimte, maar zijn uitwerking leidt mogelijk tot inperking daarvan.

Ik wens u een vruchtbaar en prettig 2021 toe.

Marcel Mooijman voorzitter NVLM | www.nvlm.nl

BART

RAAR-JAAR

Zo! Dat was me het jaartje wel weer. Gelukkig is het nu 2021 en kunnen we vast weer terug naar het oude normaal. Wat vorig jaar als ondenkbaar werd geacht is op dit moment de normaalste zaak van de wereld en alles wat een jaar geleden de normaalste zaak van de wereld was is nu ondenkbaar. Ons woordenboek is volgepropt met nieuwe hippe en moderne woorden zoals coronakilo's, fabeltjes-fuik, anderhalvemetersamenleving, blokjesverjaardag, kuchscherf, viruswappie, drive-by-uitvaart. Een jaar waarin alles wat mannelijk of vrouwelijk was het liefst moest verdwijnen. Een jaar waarin we het moesten hebben over zwart-witte tegenstellingen, waarbij we moesten spreken over 'mensen van kleur' en daarmee in principe iedereen bedoelen behalve mensen met een witte huidskleur om zo racisme tegen te gaan. Een jaar waarin gelijke kansen ruim baan moesten maken voor gelijke uitkomsten. Docenten die onder moesten duiken, complottheorieën, geen vakantietrips, geen feesten en geen perspectief. Kortom, een jaar waarin alles anders was, een raar-jaar, maar wel een met meer thema's om tijdens maatschappijleer-/burgerschapslessen te bespreken. De vraag is of dit nog wel goed is te doen zo op afstand?

Ik moet zeggen dat ik er steeds meer moeite mee begin te krijgen. Ik mis de studenten en ik mis het fysiek lesgeven. Zeker in tijden zoals deze wil je niet hoeven praten over een webcam-protocol zodat je leerlingen kunt zien, maar wil je de jongens en meiden zien en horen in de klas. Ik wil zien wat thema's met leerlingen doen en ik wil ervaren waar de vraag en het ongemak zit en, waar nodig, na de les nog even bij een leerling checken of het nog allemaal oké is. Ik zie dat als een wezenlijk onderdeel van mijn rol als burgerschapsdocent en deze rol wordt steeds moeilijker te vervullen. Zeker in tijden zoals deze wil je voorkomen dat mensen zich in hun eigen bubbel terugtrekken en onzichtbaar worden. Helaas gebeurt dit nu te vaak. Wanneer je lastige of gevoelige thema's bespreekt hebben leerlingen het recht om te worden gehoord en gezien. In de klas kun je hier snel en adequaat op inspelen. Op afstand merk ik dat dat steeds moeilijker wordt. Het zou moeten gaan over rechten en gelijke (onderwijs)kansen, maar tegenwoordig geldt enkel nog het recht van de beste internetverbinding.

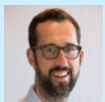
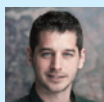
BART VAN DEN HANENBERG | mbo-docent

M&P

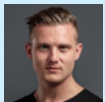
MAATSCHAPPIJ & POLITIEK

is een uitgave van ProDemos, Huis voor democratie en rechtsstaat. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redactieleden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

REDACTIE

Ivo Pertjjs
hoofd-
redacteurBas
BanningMarian
van den
BergeWolter
BlankertRianne
BrinkKoen
DogteromVincent
de GeusKoen
Vossen

COLUMNISTEN

Stef van
der LindenBart van den
Hanenberg

EINDREDACTIE Maarten Cras

OPMAAK

Lidewij Spitshuis | lidewij.net

ART DIRECTION

Jenny Kan | jenniness.com

OMSLAGFOTO

ANP / Bart Maat

DRUK EDG Media

UITGEVER ProDemos

REDACTIESECRETARIAAT

ProDemos, Hofweg 1H
2511 AA Den Haag
telefoon: 070 757 02 00
e-mail: m&p@prodemos.nl
www.maatschappijenpolitiek.nl

ABONNEMENTSPRIJZEN M&P

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl

NIEUWE ABONNEMENTEN

Nieuwe abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht. Meld u aan via www.maatschappijenpolitiek.nl/abbonementen.

Abonnees kunnen adreswijzigingen doorgeven door een e-mail te sturen aan m&p@edg.nl.

AUTEURSRECHT

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingmateriaal, indien dit geschiedt zonder winst oogmerk. In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

ADVERTENTIES

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl.
Of op aanvraag bij de uitgever,
telefoon: 070 757 02 00
e-mail: m&p@prodemos.nl

KOPIJ EN MEDEDELINGEN

Bijdragen naar het redactiesecretariaat.

Op 17 maart 2021 zijn er Tweede Kamerverkiezingen. Besteed in de les aandacht aan de verkiezingen met gratis lesmateriaal van ProDemos. Kijk voor meer informatie op: www.prodemos.nl/verkiezingen

SCHOLIEREN VERKIEZINGEN

Hoe zou de Tweede Kamer eruit zien als jongeren het voor het zeggen hadden? ProDemos organiseert opnieuw de Scholierenverkiezingen, vaak een goede voorspelling voor de echte uitslag.

*In 2017 deden maar liefst **140.961** leerlingen mee.*

Docenten kunnen zich gratis inschrijven via de website www.scholierenverkiezingen.nl.

Deelnemende docenten ontvangen allerlei tips en filmpjes om van de Scholierenverkiezingen een leerzaam evenement te maken.

STEM VERKIEZINGSMAGAZINE

Met het gratis STEM-Magazine kun je de verkiezingen op een leuke manier in de les behandelen. Er zijn twee versies: één voor (v)mbo en één voor havo/vwo. Hierin wordt actuele informatie over Tweede Kamerverkiezingen op een voor leerlingen aansprekende manier gebracht.

Bestel het lespakket STEM 30 exemplaren inclusief docentenhandleiding) op prodemos.nl/stem

- In dit STEM-Magazine o.a. aandacht voor:**
- Wat doen Tweede Kamerleden?
  - Wat willen de politieke partijen?
  - Politieke nieuwkomers
  - Wat gebeurt er na de verkiezingen?
  - Test: wat weet jij van de politiek?
  - De Tweede Kamer in cijfers

